

UPPFÖLJNING AV 1998/99 ÅRS UTVÄRDERING AV SVENSK ARKITEKTUTBILDNING

Stockholm, den 2 juni 2003
Joen Sachs professor em., arkitekt MSA/SAR

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Inledning – en utvärdering och dess uppföljning	7
Utvärderingsuppdraget och dess bakgrund.....	7
Utvärderingens mottagande och betydelse	7
Uppföljningsuppdraget, dess omfattning, uppläggning och avrapportering.....	8
Utvärderingens syn på svensk arkitektutbildning	10
Sammanfattande bedömning	10
Grundläggande åtgärdsförslag	10
Förlängd utbildning	10
Väl förankrade lokala mål.....	11
En samlad arkitekturverksamhet på varje skola	11
Dagens svenska arkitektutbildning – några utgångspunkter	11
Studenterna	11
Utbildningens dimensionering.....	12
Utbildningsmålen	13
Utbildningens längd	14
Utbildningens struktur och inriktning	16
Obligatorisk basutbildning – valbar specialisering	16
Både arkitekturutbildning och arkitektutbildning	17
Slopat praktikkrav	18
Internationaliseringen	18
Personalfrågor – problem och möjligheter	19
Utbildningsekonomi – en jämförande diskussion	21
De tre arkitektutbildningarna	25
Chalmers tekniska högskola	25
Liten historik – från utvärdering till dagsläge	25
Överordnade förutsättningar för framtida utbildningskvalitet	25
Utbildningens uppläggning.....	26
Utbildningstransparans och kvalitetskontroll.....	27
Genomströmning och examination	28
Sammanfattande bedömning.....	28
Kungliga Tekniska högskolan	29
Liten historik – från utvärdering till dagsläge	29
Överordnade förutsättningar för framtida utbildningskvalitet	30
Utbildningens uppläggning.....	31
Utbildningstransparans och kvalitetskontroll.....	33
Genomströmning och examination	33
Sammanfattande bedömning.....	34
Lunds tekniska högskola	35
Liten historik – från utvärdering till dagsläge	35
Överordnade förutsättningar för framtida utbildningskvalitet	36
Utbildningens uppläggning.....	37
Utbildningstransparans och kvalitetskontroll.....	38
Genomströmning och examination	39
Sammanfattande bedömning.....	39
Ambitioner, resurser och arbetsmiljö	40
Bilagor	
Bilaga 1. Höskoleverkets brev till arkitektutbildningarna vid uppföljningens start.....	43
Bilaga 2. Statistiska uppgifter rörande arkitektutbildningarna	45

Sammanfattning

Regering och Riksdag har, med start vid mitten av 1990-talet, genomfört ett flertal åtgärder för att stärka arkitektur och design i Sverige. Som en del i denna satsning gavs Högskoleverket 1998 i uppdrag att genomföra en utvärdering av landets tre arkitektutbildningar. Syftet med utvärderingen var att få en grund för förbättringar av grundutbildningarna för arkitekter, något som på sikt bedömdes leda till ökad kompetens hos svenska arkitekter.

Högskoleverkets uppdrag genomfördes som en nationell utvärdering under vintern 1998/99 av en nordisk bedömargrupp. Bedömargruppen fann att svensk arkitektutbildning hade många kvaliteter; teknisk/funktionell inriktning, kunskapsmässig bredd, samhällskontakt, produktion av yrkesaktörer, intresse för teoretisk kunskap samt ofta viss forskningsanknytning. Dess svaghet i ett internationellt perspektiv var att söka i det som gruppen betecknade som arkitekturämnets kärna; det konceptuella tänkandet, idéutvecklingen och betoningen av arkitekturen som uttrycksmedel. Goda möjligheter bedömdes finnas för att åstadkomma denna kvalitetshöjning och samtidigt ta till vara svensk arkitektutbildnings särdrag. Gruppen såg tre åtgärder som nödvändiga för att nå en önskad kvalitetshöjning:

- Förlängning av utbildningen med en termin till med fem år.
- Internt utvecklade och väl förankrade lokala mål för verksamheten.
- Samlad organisation för alla beslut om arkitekturverksamheten vid varje högskola.

Eftersom Högskoleverket, mot bakgrund av de mål som regeringen redovisat, bedömde den kritik som riktats mot arkitektutbildningen som allvarlig och då det dessutom vid samtliga skolor pågick eller planerades förändringar, avsåg verket följa upp utvärderingen inom en inte allt för lång framtid. Det är denna uppföljning som här redovisas.

Uppföljningens mandat är begränsat. Den inriktas främst mot överordnade, strukturella frågor och utgår till största delen från kurskataloger och annan allmän information. Vid två av skolorna pågår genomgripande förändringar. Uppföljningen baseras här i stor utsträckning på visioner och planer. Inga självvärderingar har genomförts och platsbesök med intervjuer har inskränkts till en dag per skola. En fullständig utvärdering av utbildningarna avses genomföras år 2005 inom ramen för Högskoleverkets nationella utvärderingsplan.

I uppföljningen konstateras att de slutsatser som presenterades i utvärderingen 1998/99 i huvudsak vunnit accept av skolorna såväl generellt som avseende förhållandena vid den egna utbildningen och att den varit till stöd vid den reformering av utbildningarna som ägt rum. Mot bakgrund av utvecklingen inom byggandet under senare delen av 1990-talet och en önskad förändring av arkitektrollen föreslog Högskoleverket vid avrapporteringen av utvärderingen en komplettering av examensmålen som efter viss bearbetning antogs att gälla från 2000-07-01. De tillägg som då infördes i arkitektexamen behandlar behovet av en helhetssyn, av kunskaper och färdigheter avseende förvaltning och förnyelse av byggnader och bebyggelsemiljöer samt av hållbara och funktionella lösningar av hög kvalitet och med god gestaltning.

Arkitektutbildningen fortsätter att vara en av de mest eftersökta högskoleutbildningarna. Genom en bred antagningsprocess och många utbytesstudenter i de högre årskurserna blir elevkadern på arkitektskolorna rikt sammansatt. Såväl individuellt som kollektivt har eleverna en utvecklingspotential som innebär stora utmaningar för lärare och utbildningsadministratörer.

Såväl antalet antagna förstaårsstudenter som det totala antalet studenter på landets arkitektutbildningar har vuxit med ungefär 25 procent sedan utvärderingen 1998/99. Ökningen har till stor del möjliggjorts genom år från år genomförda omprioriteringar inom högskolorna utgående från söktrycket på andra utbildningsprogram. Att döma av platsbesök på skolorna och samtal med lärare och studenter har det ökade antalet studenter på flera håll medfört försämringar av väsentliga delar av undervisningen.

En del av det ökande trycket på de svenska arkitektutbildningarna härrör från utländska studenter. Bortsett från trängselproblemen har intag av studenter med otillräckliga förkunskaper till högre årskurs medfört problem som drabbat övriga studenter. En huvudsakligen på engelska genomförd utbildning i dessa årskurser har såväl för- som nackdelar. En bättre genomtänkt och väl förberedd intagning av utländska studenter till de svenska arkitektutbildningarna krävs.

De tre svenska arkitektutbildningarna tillämpar idag en struktur som underlättar byten såväl dem emellan som internationellt och som tillsammans förbereder för flera yrkesroller. Efter en basutbildning på 3 år med i huvudsak obligatoriskt kursutbud följer en fördjupningsdel på 1,5 år med stor valfrihet, där skolorna bygger upp specialiserade inriktningar och erbjuder ett varierat kursutbud. Förberedelser görs vid samtliga skolor för att introducera en mellanexamen efter genomgången basutbildning enligt den av ett stort antal stater antagna Bolognamodellen. För de svenska skolorna återstår att gemensamt precisera ett basutbildningspensum och att användarvänligt informera om de svenska arkitekturskolornas samlade utbud av valbara kurser.

Vid två av skolorna presenteras möjligheter till frivillig förlängning av studietiden från 4,5 till 5 år. En frivillig förlängning innebär problem avseende studiefinansieringen och medför ökad trängsel på skolorna, eftersom den inte har stöd i Högskoleförordningen. Den bör ses mot bakgrund av skolornas erfarenhet av svårigheterna att förmedla fullodig arkitektutbildning med tillräckliga kvalificerade fördjupningsmöjligheter inom ramen för dagens utbildning, men innebär också en anpassning till en internationellt använd modell på 3+2 år, som väntas komma att introduceras vid de tekniska högskolorna generellt.

Frågan om utbildningens längd hör samman med utbildningsmålen. Bedömargruppen konstaterade 1998/99 att det väsentligaste skälet för den förlängning av utbildningen till fem år som gruppen rekommenderat sammanhänger med utbildningens mål; att uppnå både konstnärlig och akademisk hög kvalitet. Att utveckla denna dubbla disciplinära integritet, som ställer krav på olika slags pedagogik, kräver tid för reflektion och mognad. De efter utvärderingen utökade examensmålen tydliggör och skärper dessa dubbla krav. En genomgång av skolornas kurser, kursplaner och program ger starkt stöd åt uppfattningen att svensk arkitektutbildning måste förlängas om studenterna vid sin examen skall vara beredda att såväl kunskapsmässigt som konstnärligt bearbeta dagens problem och gestalta komplexa lösningar.

Redan vid utvärderingen 1998/99 togs resursbristen upp som ett dominerande problem av företrädare för utbildningarna. Skolornas svårigheter att redovisa detta på ett klart sätt gjorde det svårt för bedömarna att ha synpunkter i frågan. Samma svårigheter att få fram fakta föreligger idag. Då bristen på resurser av flera företrädare för skolorna nu bedöms vara den strategiskt viktigaste frågan för svensk arkitektutbildning, måste de ekonomiska förutsättningarna för att bedriva utbildningen ändå tas upp i uppföljningen. En jämförelse mellan ersättningsbeloppen för arkitektutbildningen å den ena sidan och designutbildningarna – som bl.a. leder till inredningsarkitektexamen – å den andra visar att ersättningen för de senare utbildningarna är mer än dubbelt så hög. En genomgång av de båda utbildningarna utgående från Högskoleverkets utvärderingar visar inte på avgörande skillnader mellan dem annat än avseende lärartätheten.

För de ofta små konstnärliga utbildningarna, dit designutbildningarna räknas, beräknas ersättningen för att bl.a. möjliggöra lärarledd ateljéundervisning under stor del av utbildningen, främst de första åren. Samma slags ateljéundervisning utgör ett centralt och lika frekvent inslag i arkitektutbildningen under basutbildningen. Uppföljningen visar att lärartätheten i arkitekternas utbildning är betydligt lägre, något som innebär sämre möjligheter till individuell kritik och uppföljning, väsentliga element i all högklassig konstnärlig färdighetsträning. En förutsättning för det eftersträfvade lyftet av den konstnärliga dimensionen i arkitektutbildningen kan på goda grunder antas vara väsentligt ökad – resurskrävande – lärartäthet, främst i basutbildningen.

Förändrings- och utvecklingsarbetet på skolorna har delvis haft olika inriktning. Medan man på Chalmers, där arkitektutbildningen nyligen reformerats, huvudsakligen ägnat sig åt att utveckla moment i olika delar av utbildningen, så pågår idag genomgripande omstöpningar av arkitektutbildningarna vid KTH och LTH. Här har man hittills främst satsat på genomförandet av de första årens basutbildning. Uppföljningen ger följande bild av situationen vid skolorna: Arkitektutbildningen vid Chalmers fungerar i stort tillfredsställande och har genom ett samlat ledningsansvar, platt organisation, ett fungerande forum för samverkan mellan forskning och grundutbildning samt en till utbildningen anpassad lärarstab goda utvecklingsmöjligheter. I basutbildningen balanseras olika slag av kunskap inom relevanta områden. Inom den valbara utbildningen utvecklas väl valda profilmråden. Lärartätheten måste ökas i projektarbetena och större uppmärksamhet ägnas åt individuell uppföljning, utvärderingar samt studentsamverkan.

Vid KTH har en ambitiös satsning på en högklassig, resurskrävande arkitektutbildning initierats. Det saknas dock genomarbetade planer för hur utbildningen skall fortleva över tid och för hur erforderliga forskningsbaserade kunskaper skall inarbetas i konceptet. Det finns ingen fungerande arena för samtal mellan grundutbildning och forskning. Verksamheten vid skolan i övrigt får stå tillbaka för utbildningsatsningen. Formerna för information och samverkan vid den nybildade Arkitekturskolan känns liksom besluten tillfälliga och svåra att påverka såväl för de anställda som för studenterna.

Vid LTH har högskolestyrelsen beslutat om genomförande av ett brett förankrat förslag till kostnadseffektiv arkitektutbildning med höga konstnärliga och kunskapsmässiga ambitioner. Erfarenheterna från de första åren är goda. Lärartätheten i projekten måste dock ökas väsentligt. Den beslutsföra organisation som krävs för den för LTH helt nya och på bred samverkan mellan olika ämnen uppbyggda utbildningen saknas emellertid. Reformen löper därför stor risk att urvattnas, något som kan drabba utbildningskvaliteten och medföra att kostnadsbesparingarna äts upp av svårigheterna att anpassa existerande tjänstestruktur till vad utbildningen kräver.

Mot bakgrund av skolornas stora problem att uppnå de högt ställda mål som satts upp för utbildningarna och de uppenbara arbetsmiljöproblem som visat sig vid landets samtliga arkitektutbildningar, finns det anledning att fråga sig om skolorna givits rimliga förutsättningar för att kunna genomföra uppgiften. Avslutningsvis hävdas i uppföljningen att det föreligger bristande samband mellan mål och medel när det gäller arkitektutbildningen. Kritiken riktar sig mot regeringen och högskoleledningarna som inte vidtagit åtgärder som i utvärderingen 1998/99 framhölls som nödvändiga för att stödja skolornas strävan mot förbättrad utbildningskvalitet.

Det gäller först och främst utbildningstiden som föreslogs ökas till fem år, något som redan på frivillig basis tillämpas som alternativ vid två av skolorna och som gäller generellt för de svenska designutbildningar som utvärderats. Högskoleverket har ställt sig bakom en sådan förlängning, som också är den kortaste tiden för jämförbara arkitektutbildningar inom EU. Beslut om utbildningars längd och examensinnehåll fattas av regeringen.

Det gäller vidare de ekonomiska resurserna som bedömts vara klart otillräckliga för den eftersträvade arkitektutbildningen av god kvalitet och där jämförelser med designutbildningarna visar på skillnader som inte innehållsligt kan förklaras. Här ligger ansvaret för att en förändring skall komma till stånd såväl på staten som på högskolorna. De tekniska högskolorna bör genom omprioritering ta långsiktigt ansvar för det ökade antalet studenter på arkitektutbildningarna och då ta hänsyn till de verkliga kostnaderna för en arkitektutbildning av hög kvalitet. Regeringen som under senare år ökat möjligheterna för en rad högskolor att tillämpa ersättningsbeloppet för design bör också höja ersättningsbeloppet för arkitektutbildningen till designutbildningsnivå.

Inledning – en utvärdering och dess uppföljning

Utvärderingsuppdraget och dess bakgrund

Högskoleverket fick i slutet av 1997 regeringens uppdrag att granska svensk arkitektutbildning¹. Uppdraget hade samband med det då pågående förberedelsearbetet inför ett nationellt arkitekturpolitiskt program². Regeringen redovisar i bakgrunden till uppdraget sin syn på arkitekturens betydelse i samhället och arkitekternas betydelse i byggprocessen. Av propositionen framgår att man ser en förbättrad arkitektutbildning som del i den strävan mot hög arkitektonisk kvalitet i bebyggelsen som handlingsprogrammet uttrycker.

Efter att under våren 1998 ha genomfört en förberedande utredning konstaterade Högskoleverket att arkitektutbildningen borde bli föremål för en mer ingående utvärdering och beslutade att initiera en sådan i sitt program för nationella utvärderingar. Dessa genomförs i två steg: Först gör varje utbildning inom området en självvärdering och därefter genomför en för varje utbildningsområde särskilt tillsatt bedömaregrupp en samlad utvärdering. Arkitektutbildningen utvärderades av en nordisk sammansatt bedömaregrupp på tre personer jämte kvalificerad sekreterare, utvalda i samråd mellan Högskoleverket och de tre arkitektskolorna³. Den slutliga rapporten, innehållande bedömaregruppens utvärdering samt Högskoleverkets överväganden och åtgärdsförslag överlämnades till regeringen i mars 1999.

Utvärderingens mottagande och betydelse

Ett år efter det att utvärderingen av arkitektutbildningen publicerats genomförde Högskoleverket en återföringskonferens för att undersöka i vad mån utvärderingen skulle komma att påverka arkitektutbildningarna. Våren 2002 genomförde Svenska Arkitekters Riksförbund ett seminarium *Arkitektens roll och arbetsmetod nu och framöver* vid vilket också Högskoleverkets utvärdering av arkitektutbildningen berördes. Vid båda dessa tillfällen framkom att bedömaregruppens syn på svensk arkitektutbildning i stort accepterats av de bedömda utbildningarna. Under den nu genomförda uppföljningen har det varit möjligt att få en mer nyanserad bild av hur berörda högskoleledningar, arkitektskoleledningar och lärare tolkat bedömaregruppens synpunkter och vilken betydelse dessa haft för pågående förändringsarbete. Också studenternas kännedom om utvärderingens syn på arkitektutbildningen har berörts.

I allt väsentligt förefaller ledning och lärare vid de tre arkitektskolorna acceptera bedömaregruppens allmänna värdering av önskvärda respektive icke önskvärda förhållanden i den svenska arkitektutbildningen liksom av gruppens analyser och bedömningar av svagheter och styrkor vid de egna skolorna. Samtidigt framgår det emellertid att man inte sällan tolkar rapporten på ett förenklat sätt, ofta så att de passar de egna syftena. Formuleringar i utvärderingen har i några fall åberopats på sätt som tyder på att man inte kunnat eller velat se de sammanhang i vilka skrivningarna ingick.

Medan alltså de för utbildningarna närmast ansvariga kan sägas ha accepterat utvärderingens bedömningar, så är bilden mer splittrad när det gäller högskoleledningarna. Bedömaregruppen kritiserade LTH:s sätt att organisera arkitektutbildningen. De brister som gruppen funnit berodde enligt högskoleledningen huvudsakligen på att enskilda personer i organisationen inte funnit sina roller. Rektor vid KTH tillmäter inte utvärderingen någon egentlig betydelse.

¹ De beslut och avrapporteringar som texten refererar till i detta avsnitt återfinns i skriften "Arkitektutbildningen. Högskoleverkets utredning och utvärdering", 1999:8 R i Högskoleverkets rapportserie.

² Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design, prop. 1997/1998:117

³ En utvärdering av detta slag (*peer review*) utförs av personer med bakgrund i verksamheter av liknande slag som de som skall granskas och vars sakkunskap bedöms kunna accepteras av dessa.

Av uppföljningen framgår emellertid att utvärderingen påverkat förändringsarbetet vid samtliga skolor. Det är främst företrädarna för arkitektskolornas ledningar och lärare som framför denna uppfattning, men även högskoleledningarna vid Chalmers och LTH vitsordar att utvärderingen varit till stor nytta. Vid KTH har högskolans ledning genomfört organisatoriska förändringar som ger arkitektutbildningen en självständig ställning inom högskolan, något som stämmer väl överens med vad bedömargruppen rekommenderat.

Även bland studenterna förefaller bedömargruppens synpunkter, i den mån de varit kända, varit till nytta i bedömningarna av den egna utbildningen.

Uppföljningsuppdraget, dess omfattning, uppläggning och avrapportering

Mot bakgrund av den betydelse som regeringen fäst vid arkitektutbildningen i förverkligandet av det arkitekturpolitiska handlingsprogrammet såg Högskoleverket allvarligt på den kritik som bedömargruppen hade anfört beträffande flera förhållanden vid arkitektskolorna. Eftersom det dessutom påbörjats eller pågick stora förändringar vid alla arkitektutbildningar vid tiden för studiens genomförande, meddelade Högskoleverket i sin utvärderingsrapport att man avsåg att göra en uppföljning inom inte allt för lång framtid, förslagsvis om ca tre år.

Uppföljningen skulle främst inriktas på de punkter där bedömargruppen framfört kritik. Som framgått av föregående avsnitt ges inom denna ram goda möjligheter att genomföra en uppföljning, som omfattar förhållanden som av såväl Högskoleverket som granskade skolor upplevs som relevanta för en kvalitetsbedömning av svensk arkitektutbildning.

Jag var ledamot av bedömargruppen vid 1998/99 års utvärdering och fick i slutet av 2002 uppdraget att tillsammans med Jana Hejzlar vid Högskoleverket, likaså medverkande vid utvärderingen, genomföra den aviserade uppföljningen. Vi har gemensamt besökt de tre utbildningarna och gått igenom allt material. Jana har svarat för underlag, inhämtande och analys av material från skolorna, tolkning av gällande förordningar och andra beslut, samt kritisk och kreativ granskning av ett stort antal rapportutkast. Jag svarar för avrapporteringens struktur och skrivningar samt som sakkunnig inom området⁴ för uppföljningens bedömningar.

Uppdragets mandat är begränsat. En fullständig utvärdering av arkitektutbildningarna avses genomföras redan 2005 inom ramen för Högskoleverkets program för utvärderingar av landets samtliga högskoleutbildningar. En utgångspunkt för den uppföljning som nu genomförs har bl.a. av detta skäl varit att den skall genomföras utan att tynga skolledning, lärare och elever med enkäter, självvärderingar eller begäran om nya data och inte heller ställa krav på större resursinsatser från Högskoleverket. Den skall så långt möjligt bygga på uppgifter i befintliga dokument. Förhoppningsvis kan uppföljningen fungera som hjälpmedel i den självrannsakan som den förhoppningsvis leder till på skolorna, den samlade analys av den egna verksamheten som måste följa varje utvärdering om den skall bli till verklig nytta. Den bör också vara användbar som en av utgångspunkterna för utvärderingen 2005.

Uppföljningen påbörjades genom att Högskoleverket av skolorna begärde en skriftlig redovisning av hur de gripit sig an de problem som påpekades i 1998/99 års utvärderingsrapport⁵. Ambitionsnivån angavs genom att skolorna fick begränsad tid, ca en arbetsmånad, för detta arbete. Jana Hejzlar och jag besökte några veckor senare varje skola. Under en dag träffade vi representanter för högskoleledning, skolledning, lärare och studenter⁶. Uppföljningen utgår i

⁴ Se föregående not

⁵ Högskoleverkets brev till högskolorna vid uppföljningens start återfinns som bilaga 1.

⁶ Vi gav besked om vilka grupperns representanter vi ville träffa. Uppläggnings av besöken bestämdes sedan av den besökta arkitektutbildningen, vid LTH av högskoleledningen.

huvudsak från detta underlag samt inför och i anslutning till besöken överlämnat material och därefter begärda klarlägganden.

Uppföljningen inriktas främst på överordnade och strukturella frågor. Den utgår från kurskataloger och där sådana saknas på vad som kunnat inhämtas vid besöken på skolorna samt på det översända materialet. Någon egentlig granskning av utbildningens genomförande har inte varit möjlig inom de ramar som givits. Det bör dessutom påpekas att två av skolorna just påbörjat införandet av helt nya utbildningskoncept som ännu inte resulterat i färdiga planer. Vid dessa utbildningar finns således vare sig något klart nuläge eller annat än visioner och antaganden om den framtida situationen att grunda bedömningarna på. Då skolorna genomför förändringarna i avsikt att utveckla utbildningarna i den riktning som rekommenderas i Högskoleverkets utvärdering, har jag sett det som angeläget att trots detta ofullständiga underlag söka bedöma om de leder till en arkitektutbildning enligt de mål som finns i examensordningen eller som i övrigt redovisas av skolorna.

I detta inledande kapitel har jag först velat redovisa såväl bakgrunden till 1998/99 års utvärdering som något om hur den tagits emot av de utvärderade enheterna. Av det första avsnittet framgår att arkitektutbildningen tillmäts betydelse i en av statsmakterna önskad kvalitetshöjning av svensk arkitektur. Det andra avsnittet vill visa att bedömargruppens uppfattningar om innebörden av en sådan kvalitetshöjning har fått stöd såväl av Högskoleverket som av de utbildningar som bedömts. Detta gäller såväl bedömargruppens uppfattning att svensk arkitektutbildning måste ses i ett internationellt omvärldsperspektiv som gruppens bedömning av utbildningens kvaliteter och brister. Tillsammans med vad som sagts ovan visar de båda avsnitten att uppföljningen bör kunna ses som en lägesbeskrivning av ett förändringsprojekt som utgör en strategiskt betydelsefull del av det arkitekturpolitiska handlingsprogrammet.

I kapitel 2 presenteras så det underlag som uppföljningen i huvudsak utgår från bedömargruppens syn på svensk arkitektutbildning, liksom de rekommendationer som gruppen sett som viktigast för att få till stånd en önskad förbättring.

I rapportens kapitel 3 redovisas sådana förhållanden som bedömts vara i huvudsak gemensamma för samtliga arkitektutbildningar. Det gäller studenterna, dimensioneringen av och målen för arkitektutbildningen, internationaliseringen samt utbildningens längd, inriktning och struktur. Här behandlas också personalfrågor och utbildningsekonomi trots att stora skillnader i dessa avseenden föreligger mellan de tre skolorna. Redovisningen av de båda senare strategiskt betydelsefulla frågorna uppehåller sig framför allt vid gemensamma förutsättningar och villkor som bedömts vara av intresse. Det har visat sig utomordentligt svårt att få fram ett jämförbart, klarläggande underlag beträffande sakförhållandena vid skolorna. Jag har därför inte bedömt det som meningsfullt eller möjligt att inom ramen för uppföljningen gå djupare in i det material av detta slag som jag tagit del av. Det redovisas i stället samlat i bilaga 2.

I kapitel 4 görs en genomgång av landets tre arkitektutbildningar. Trots i mycket likartade yttre förutsättningar uppvisar de stora skillnader⁷. Som påpekats ovan genomförs vid två av skolorna, KTH och LTH, betydelsefulla förändringar av utbildningen. Detta medför att redovisningarna av förhållandena vid dessa skolor skiljer sig avsevärt från den redovisning som görs av den tredje skolan, Chalmers, där en för några år sedan genomförd reformering av utbildningen idag i stort förefaller ha funnit sin form. För att ändå skapa överblick tillämpas en enhetlig struktur vid genomgången av de tre skolorna. Redovisningarnas tyngdpunkter och omfattning kommer däremot givetvis att variera.

⁷ Alla svenska arkitektutbildningar är förlagda till tekniska högskolor. I andra länder återfinns också arkitektutbildningar vid konstakademier och som autonoma skolor. De olika traditionerna beskrivs kortfattat i Högskoleverkets rapport 1999:8 R, s. 57ff

Det har känts nödvändigt att i denna uppföljning också diskutera relationen mellan mål och medel i svensk arkitektutbildning. Ett knappt underlag och en begränsad uppföljningsinsats får inte förhindra att de problematiska villkor som gäller för arkitektutbildningarna tas upp till diskussion. Det har varit naturligt att låta denna diskussion föras i rapportens avslutande kapitel 5 och det har känts relevant att ge den rubriken ”Ambitioner, resurser och arbetsmiljö”.

Utvärderingens syn på svensk arkitektutbildning

Sammanfattande bedömning

Mot bakgrund av att arkitektur som disciplin har en i hög grad internationell karaktär och då svensk arkitektkompetens alltmer måste kunna hävda sig internationellt sökte bedömargruppen förankra sin bedömning av den svenska arkitektutbildningen i ett internationellt omvärldsperspektiv. Jämförelser med arkitektutbildningarna i övriga nordiska länder är i sammanhanget självklara. En annan väsentlig utgångspunkt för de svenska arkitektutbildningarna är den harmonisering av arkitektutbildningen inom EU som redan 1985 resulterade i ett särskilt direktiv om kvalitetskrav på arkitektutbildningen. Direktivet skall underlätta för de olika medlemsländernas arkitekter att utöva sitt yrke inom unionen.

Bedömargruppen framförde i utvärderingen uppfattningen att den svenska arkitektutbildningen behöver förstärkas vad gäller konceptuellt tänkande, idéutveckling och av arkitektur som konstnärligt uttryck för det moderna svenska samhället. Vi framhöll att denna förstärkning av arkitekturämnets kärna inte skulle ske på bekostnad av vad bedömargruppen uppfattat som den svenska arkitektutbildningens särdrag. Dessa karaktäriserades av gruppen i dimensionerna teknisk/funktionell inriktning, kunskapsmässig bredd - särskilt inom samhällsvetenskap, produktion av yrkesaktörer för plan- och byggprocess, intresse för explicit teoretisk kunskap samt ofta forskningsanknytning. Vi såg särdragen som positiva och menade att de representerade en stor potential i processen att förbättra svensk arkitektutbildning⁸.

Grundläggande åtgärdsförslag

Förlängd utbildning

För att upprätthålla en arkitektutbildning med stark disciplinär integritet som i enlighet med intentionerna bakom EU:s direktiv för arkitektutbildningen uppnår det dubbla syftet att lyfta studenterna både till hög konstnärlig och hög akademisk nivå, så föreslog bedömarna ”med skärpa” en förlängning av utbildningen från 4,5 år till 5 år. Vi konstaterade att även om denna förlängning också har stor betydelse för utbildningarnas harmonisering internationellt⁹, så handlar det främst om utbildningskvalitet:

Det viktigaste argumentet är knutet till utbildningens kvalitet. Det finns ett starkt behov av att lyfta det traditionella färdighetsrelaterade och konstnärliga innehållet i svensk arkitektutbildning. Detta bör ske samtidigt som positiva särdrag, som diskussionen om förhållandet mellan arkitektur och samhälle utgör, tas till vara i utbildningarna. Denna förbättring kräver tid för mognad och reflektion och kan knappast ske inom de nuvarande tidsramarna¹⁰.

⁸ Högskoleverkets rapport 1999:8 R, s. 91f

⁹ Samtliga jämförbara arkitektutbildningar inom EU är 5 år eller längre.

¹⁰ Högskoleverkets rapport 1999:8 R, s. 88

Väl förankrade lokala mål

För arkitektutbildningen finns alltså allmänna mål, som diskuteras mer i det följande. Vid 1998/99 års utvärdering betonade bedömargruppen vikten av att också utveckla lokala visioner och mål. Detta gjorde vi av två anledningar. För det första hade vi funnit klara skillnader mellan utbildningarna på de tre skolorna och menade att dessa borde tydliggöras. Skolorna skulle kunna uppvisa delvis olika profil. På så vis skulle den samlade bredden i svensk arkitektutbildning förstärkas och synliggöras. Det skulle också underlätta den prioritering av varje skolas starka sidor som kan bli nödvändig när resurserna blir knappa.

Ett ännu viktigare skäl för arkitektskolorna att initiera ett arbete med syftet att formulera mål för hela utbildningen och dess delar, såg bedömargruppen i behovet av att skapa ett gemensamt och väl förankrat underlag som grund för beslut om utbildningens innehåll, uppläggning och organisation. En öppen och gemensamt bedriven process, som syftar till att formulera mål, ökar kunskapen om och förståelsen mellan olika grupper inom en organisation. Genom att på detta sätt skapa gemensamma bilder av problem och möjligheter underlättas också framtida svåra beslut om prioriteringar.

En samlad arkitekturverksamhet på varje skola

För att förverkliga visioner och mål i en kvalitativt högtstående arkitektutbildning är det viktigt att verksamheten organiseras så att arkitektens kunskapsteoretiska särprägel och utvecklingsvillkor främjas. Detta gäller inte minst de svenska arkitektutbildningarna, som med sin hemhörighet på de tekniska högskolorna kan ses som minoriteter i en starkt ingenjördominerad värld. Framgångsrika exempel visar också att arkitektutbildningar med stark identitet utgör attraktiva partners i samverkansprojekt för ingenjörsteknologer och studenter inom andra kunskapsområden.

Det är ett relativt litet antal personer som på varje högskola i olika roller utvecklar och förmedlar arkitektonisk kunskap. Dessa personer bör ha ett gemensamt forum för diskussion och utbyte av idéer. Det är vidare bedömargruppens övertygelse att det är viktigt att organisatoriskt hålla samman kunskapsbygge och resursansvar om det skall vara möjligt att utveckla ett starkt och tydligt arkitekturämne. För att sedan på bästa sätt utnyttja och utveckla en sådan resurs behövs en samlad arkitektursektion som inför högskoleledningen svarar för den ämnesmässiga kvaliteten, för grundutbildning, fort- och vidareutbildning, för forskning och forskarutbildning, för befattningsbeskrivningar och tillsättningsprocess för högre tjänster samt för det totala resursutnyttjandet.

Bedömargruppen menade att endast på detta sätt skapas förutsättningarna för att i en allt knappare resurssituation utveckla de samverkansmöjligheter och göra de prioriteringar som erfordras för att bedriva en livskraftig verksamhet. Än viktigare blir behovet av tydlighet och sammanhållning, av ett gemensamt forum för beredning och uppföljning och av ett samlat beslutsfattande i det komplicerade förändringsarbete som skolorna nu tagit på sig.

Dagens svenska arkitektutbildning – några utgångspunkter

Studenterna

Arkitektutbildningen har under lång tid varit en av de allra mest eftersökta högskoleutbildningarna. Söktrycket på arkitektutbildningarna har varit stort även i tider med

dåliga konjunkturen inom byggsektorn¹¹. Eftersom andra utbildningsprogram på de tekniska högskolorna under senare år haft problem att fylla sina kvoterade platser, kan detta på flera sätt ha påverkat högskoleledningarnas intresse för arkitektutbildningen.

Urvalet till arkitektutbildningarna sker dels direkt på betyg och högskoleprov, men också till viss del (1/3) via för de tre skolorna gemensamma intagningsprov, som avser fånga upp studenternas sociala inlevelse, rumsliga, tekniska, konstnärliga och verbala förmåga. Vid tiden för utvärderingen var det ungefär lika många kvinnliga som manliga studenter på utbildningarna. Under senare år har andelen kvinnor ökat. Av de studenter som antagits till första årskursen de sista tre åren har 55–59 procent varit kvinnor¹². I de högre årskurserna där studenter från andra utbildningar antas, finns utländska studenter i varierande utsträckning, flest vid KTH. Här är nästan 25 procent av det totala antalet studenter utbytesstudenter, något som torde innebära att ungefär hälften av studenterna i vissa årskurser har annat förstaspråk än svenska. Vid Chalmers och LTH är antalet utländska studenter betydligt färre, men ändå större vid arkitektutbildningarna än vid övriga utbildningslinjer på de tekniska högskolorna¹³.

Studenterna på arkitektutbildningarna utgör både som individer och som grupp viktiga resurser. Genom den breda antagningsprocessen, den jämna könsfördelningen och blandningen av studenter med varierande livserfarenhet och mångskiftande kulturell bakgrund finns på arkitektskolorna en rik bas för en levande utbildningsmiljö. Samtidigt medför mångfalden och de därmed följande olikheterna i erfarenhetsbakgrund och förkunskaper problem för lärarna när det gäller att finna en gemensam grund att bygga kunskap på. Engagerade och begåvade studenter ställer höga, ofta från årskurs till årskurs växlande krav på utbildningens innehåll. Detta innebär mycket arbete och stora utmaningar för lärare och utbildningsadministratörer.

Utbildningens dimensionering

Under de fyra år som gått sedan utvärderingen av arkitektutbildningen genomfördes har antalet studenter som antagits till första årskursen av landets arkitektutbildningar stigit kraftigt¹⁴. Det är då värt att notera att en av de frågor om arkitektutbildningen som regeringen i november 1997 gav Högskoleverket uppdrag att utreda, var om utbildningen tillfälligt eller permanent behövde minskas. Att öka antalet platser skymtar inte ens i de diskussioner som då fördes om dimensioneringen. Krisen i fastighetsbranschen och den därmed sammanhängande mycket stora arbetslösheten bland arkitekterna omkring och strax efter 1990 var den bistra verklighet som det gällde att förhålla sig till.

Även om Högskoleverket redan i förstudien 1998 tog ställning mot en minskning av platsantalet på arkitektutbildningen och bedömargruppen i sin diskussion av utbildningens relation till arbetsmarknaden pekade på de tendenser till en vidgad arkitektroll och till arbetsuppgifter utanför den traditionella yrkesrollen som kunde iakttas internationellt, är det ändå anmärkningsvärt att antalet antagna till utbildning ökat så kraftigt.

Ett visst överintag för att kompensera för studenter som inte infinner sig eller som mycket snart finner att de valt fel utbildning är regel vid samtliga utbildningar, men detta räcker inte för att förklara det kraftigt utökade intaget till arkitektutbildningarna. Det torde i stället kunna sökas i

¹¹ 1998 fanns ca 5 förstahandssökande/plats. Enligt Verket för Högskoleservice var denna kvot vid intagningen 2003 för Chalmers 9, 3, för KTH 6,5 och för LTH 8,0 till respektive 70, 100 och 60 platser.

¹² Vid utvärderingen 1998/99 konstaterades att det behövdes många fler kvinnliga lärare, inte minst som förebilder för de många kvinnliga studenterna. Trots medveten personalpolitik är det fortfarande långt kvar innan man når en mer balanserad könsfördelning bland lärarna.

¹³ Det har också blivit allt vanligare att svenska studenter skaffar sig utlands- eller arbetslivserfarenhet innan de påbörjar de sista åren av sin utbildning. Fler kommer dock in till KTH-A än de som reser ut.

¹⁴ Enligt skolornas uppgifter från totalt 215 (1998) till 266 (2002), eller med 26 procent. (se bilaga 2)

det tidigare nämnda faktum att de tekniska högskolorna har andra utbildningar med underskott av antal behöriga sökande och att det därför ur högskolans synpunkt har flera fördelar att låta en utbildning med söktryck överta de övertaliga platserna. En outtalad förutsättning för ett sådant överintag är att det inte skall leda till någon utökning av lärarkrafter eller lokaler. Också för arkitektutbildningarna kommer därför överintaget att innebära ett välkommet tillskott till en knapp verksamhetsbudget.

Oavsett motiven för den utökade intagningen av förstaårsstudenter på arkitektutbildningen, skulle den i grunden kunna uppfattas som något positivt, detta mot bakgrund av det stora söktrycket och det ökade samhällsintresset för arkitektur. Mot detta måste vägas den uppenbara risken för att det ökade antalet studenter innebär ett överutnyttjande av lärare och lokaler, något som kan leda till att utbildningens kvalitet försämras.

I detta sammanhang bör också intagningen av studenter i de högre årskurserna tas upp. Det är främst fråga om intagning av utbytesstudenter från utländska arkitektutbildningar även om det också finns flyttningsrörelser mellan de svenska arkitektskolorna. Denna på många sätt önskvärda utveckling av rörligheten internationellt mellan skolorna behandlas på annat håll (avsnitt *Internationaliseringen*) i rapporten. Här skall bara påpekas det självklara att en skola som har en positiv balans när det gäller studentutbyte, dvs. som får in ett ökat antal studenter, också måste bereda utrymme för dem i lokaler och undervisningsgrupper. Till detta kommer dessutom att man vid två av skolorna tar in studenter till en frivillig extra termin, något som innebär ytterligare belastning på lärarstab och lokaler. Liksom när det gäller intag av förstaårsstudenter finns här stora risker för överutnyttjande. Idag skall totalt ungefär en fjärdedel fler studenter tas om hand i undervisningen vid landets arkitektutbildningar än vad som gällde för bara fyra år sedan¹⁵.

Jag har inledningsvis noterat att uppföljningen inte ger utrymme för närmre undersökningar av hur utbildningen fungerar. Besöken på skolorna har ändå givit en klar bild av att lärare och lokaler på flera ställen överutnyttjas och att alltför stora grupper utgör ett problem i ateljéundervisningen på skolorna. Dessa frågor diskuteras mer utförligt på andra ställen i rapporten. Jag vill ändå redan här slå fast att jag tyvärr uppfattar att de större överintag av olika slag som nu förekommer och som inte kompenseras av utökade resurser redan idag utgör ett stort problem och att det på sikt får allvarliga negativa konsekvenser för utbildningskvaliteten.

Utbildningsmålen

De allmänna målen för arkitektutbildningen är alltså av två slag, dels EU-direktivet från 1985 om kvalitetskrav på utbildningarna, avsedda att garantera de utexaminerades möjligheter att efter två års praktik kunna utöva yrket i alla EU-länder, dels examensmålen i Högskoleförordningen. Liksom flertalet allmänna mål anger ordalydelserna i båda dokumenten stora ambitioner, samtidigt som de tillåter vida tolkningsmöjligheter.

I uppdraget till bedömargruppen vid 1998/99 års utvärdering ingick att överväga behovet av att omarbeta examensmålen. Bedömargruppen fann emellertid ingen anledning till någon omarbetning. Högskoleverket tyckte annorlunda och föreslog i samband med utvärderingen ett antal tillägg till examensmålen. Ytterligare bearbetade gäller dessa från 2001-07-01.

De allmänna målen är strategiskt betydelsefulla därför att de anger av samhället utpekade områden som skall uppmärksammas i utbildningen. EU-direktivet och examensmålen kan sägas ange samhällets och byggbranschens förväntningar. De tillägg som gjordes i samband med utvärderingen av arkitektutbildningen bör ses som samhällets markeringar av sådant som arkitektutbildningen förväntas behandla mot bakgrund av utvecklingen inom byggandet under

¹⁵ Ökningen är 23 procent (se bilaga 2)

1990-talet och den önskade förändringen av arkitektrollen. De behandlar behovet av en helhetssyn, av kunskaper och färdigheter avseende förvaltning och förnyelse av byggnader och bebyggelsemiljöer samt av hållbara och funktionella lösningar av hög kvalitet och med god gestaltning.

Inför de diskussioner som behöver föras om utbildningens längd och uppläggning kan det vara motiverat att något mer dröja vid de nya utbildningsmålen. De kan både sägas innebära en utökning av de kunskapsmässiga och en skärpning av de konstnärliga målen i förhållande till vad som gällt tidigare. Samtidigt framgår med stor tydlighet utbildningens starka samhällsanknytning.

Kunskapsmässigt krävs insikter i såväl naturvetenskapligt, samhälls- och beteendevetenskapligt som humanistiskt inriktade ämnen, något som lätt leder till ett splittrat kunskapsinhämtande, ett smörgåsbord av kurser. Den stora bredden, som ofta upplevs som en styrka i svensk arkitektutbildning, kan visa sig vara dess svaghet. För att helheten skall bli något mer än summan av delarna krävs medvetna och kraftfulla satsningar både för att förtäta och fördjupa den konstnärliga, tillämpade delen av utbildningen och för att utveckla ett vetenskapligt grundat kunskapsbygge som förmedlar såväl teoretisk som praktisk kunskap.

Utbildningens längd

Som redovisats framför bedömargruppen i utvärderingen som sin uppfattning att svensk arkitektutbildning av flera skäl behöver förlängas till fem år. Förslaget fick stöd av Högskoleverket som också diskuterade de ekonomiska konsekvenserna av en förlängning. Man påpekade att den föreslagna förlängningen av arkitektutbildningen endast skulle innebära marginella kostnadsökningar för de tekniska högskolorna. De borde kunna genomföra inom ramen för högskolornas totala budget¹⁶. Rektorerne vid de aktuella högskolorna motsatte sig emellertid förslaget och regeringen lämnade frågan utan åtgärd.

Detta har inte hindrat två av skolorna att utveckla strategier för att kunna erbjuda de studenter som så önskar fem års arkitektutbildning. Redan före Högskoleverkets utvärdering 1998/99 fanns på KTH möjligheten att få frivilliga 20 extra poäng antecknade i examensbeviset. Idag finns här en schemalagd tionde termin. I det beslut om ny utbildningsplan som LTH:s styrelse fattade i maj 2000 ingår att i examensbeviset för arkitektutbildningen införa rubriken ”Kurser ingående i frivillig förlängning till 200 poäng”, något som enligt utbildningsplanen lett till två olika sätt att bedriva studierna under utbildningens fjärde och femte år. Ordinarie arkitektutbildning (180 poäng) ger studenten ett utbud av valfria projekt och kurser, medan den frivilligt förlängda utbildningen kallas fördjupningsutbildning och innebär att studenten skall kunna välja mellan fyra eller fem fördjupningsområden.

Medan den för kandidat- och magisterexamina förberedda femåriga utbildningen, att döma av skrivningarna i utbildningsplan eller motsvarande, måste uppfattas som ett rekommenderat huvudalternativ för den seriöse studenten på såväl KTH¹⁷ och LTH, utgår man i utbildningen på Chalmers helt från den i examensordningen fastställda längden 4,5 år. Också här genomförs emellertid pilotprojekt med syftet att utveckla koordinerade valbara fördjupningsprogram. De presenteras som utvecklingsprojekt kring mastersprogrammen och kan givetvis ses som förberedelser till magisterprogrammen i en framtida femårig utbildning.

Arkitektutbildningens förlängning till fem år har sedan utvärderingen 1998/99 genomfördes kommit i ett helt nytt läge genom att de tekniska högskolorna idag arbetar för att anpassa

¹⁶ Vid KTH skulle exempelvis förlängningen ta fyra promille av KTH:s resurser för grundutbildningen.

¹⁷ På KTH har senare år ca 40 procent (dock 19 procent 2001) av utfärdade examensbevis gällt 200-poängsexamina.

samtliga program till den i anglosaxisk tradition vanliga 5-åriga utbildningen; treårig basutbildning jämte en friare tvåårig fördjupning med olika valmöjligheter till specialisering¹⁸. En sådan generell förlängning av utbildningstiden på de tekniska högskolorna får givetvis helt andra ekonomiska konsekvenser än en förlängning enbart av arkitektutbildningen. Det är därför idag fortfarande oklart när en i högskoleförordningen sanktionerad förlängning av utbildningstiden för arkitektexamen till fem år kommer att vara genomförd. Samtidigt kan konstateras att samtliga de utbildningar som ingår i Högskoleverkets utvärdering av designutbildningarna redan idag är femåriga (3+2 år)¹⁹.

Det bör påpekas att modellen med frivillig förlängning av arkitektutbildningen inte är utan problem. Enligt högskoleförordningen skall arkitektutbildningen vara 180 poäng²⁰, något som därmed kommer att utgöra grunden för såväl medelstillelningen som dimensioneringen av lokaler. Som påpekats tidigare kan ett ytterligare halvår innebära ett överutnyttjande av lärare och lokaler.

Invändningar mot en förlängning av utbildningen har också framförts. Studenterna vid KTH varnar för att de konsekvenser i form av ökade kostnader och ökad skuldsättning som en förlängd utbildning innebär kan påverka sammansättningen av de studenter som väljer arkitektutbildningen. Jag menar emellertid att även om givetvis i varje utbildningsförlängning såväl samhällsekonomiska kostnader som fördelningspolitiska hänsyn måste vägas in, så måste det primära målet vara att se till att det finns förutsättningar för att få till stånd ett kvalitativt högklassigt arkitektutbildning.

Ingenting har framkommit som talar för att den uppfattning om nödvändigheten av en förlängning som bedömagruppen förde fram vid utvärderingen 1998/99 är illa grundad. Tvärtom innebär de i föregående avsnitt omnämnda, nyligen skärpta kraven för arkitektexamen att en förlängning av utbildningstiden nu måste anses vara än mer motiverad.

Av de olika motiv för förlängning som Högskoleverket och bedömagruppen framfört, vill jag här främst peka på de rent kvalitetsinriktade motiv för en termins förlängning av utbildningstiden som förts fram av Högskoleverket och bedömagruppen, i Högskoleverkets skrivning redovisade på följande sätt²¹:

Utbildningens disciplinära integritet. Om en hög konstnärlig och akademisk nivå skall kunna upprätthållas krävs en förstärkning av utbildningen.

Kvalitet. Det färdighetsrelaterade och konstnärliga innehållet i utbildningen behöver lyftas. Studenterna behöver mera tid för reflektion och mögnad, vilket inte minst visas av de ofta gör frivilliga studieavbrott i detta syfte.

Mot bakgrund av de av statsmakterna ställda önskemålen om höjd konstnärlig och akademisk kvalitet i arkitektutbildningen vill jag hävda att de av bedömagruppen framförda och av Högskoleverket ytterligare understrukna motiven för en förlängning av utbildningen är väl grundade. Härtill kommer att inga likvärdiga utbildningar i Europa är kortare än fem år.

¹⁸ Den s.k. Bologna-modellen, till vilken mer än 30 länder anslutit sig, fastställer antalet examensnivåer och vilka examina de leder till, men innefattar inte en explicit modell, exempelvis med 3+2 års studier.

¹⁹ Designutbildningar i Sverige, Högskoleverkets rapportserie 2000:11 R

²⁰ Medan föreskrifterna för allmänna akademiska examina reglerar minsta antalet poäng, så anges för yrkesutbildningar oftast exakta poängkrav för varje examen.

²¹ Högskoleverkets rapport 1999:8 R, s. 47. De övriga motiven gäller utbytbarheten ur ett EU-perspektiv samt stoffträngseln.

Utbildningens struktur och inriktning

Obligatorisk basutbildning – valbar specialisering

Oavsett utbildningslängden struktureras arkitektutbildningen idag på samtliga skolor i en treårig basutbildning med huvudsakligen obligatoriska kurser²², följd av en fördjupning, vars inriktning och innehåll till stora delar väljs av studenten efter samråd med lärarna. Även om det kan finnas inslag av obligatoriska kurser i den valbara delen, måste därför basutbildningen ge grundläggande kunskaper och kompetens över hela det fält som arkitektexamen omfattar. Det har inte varit möjligt att inom ramen för denna uppföljning granska i vad mån detta är fallet.

Här kan konstateras att basutbildningen genomgående sägs vara inriktad på kärnkompetensen i arkitekturket och på grundläggande arkitekturteoretisk, arkitekturhistorisk och teknisk skolning. Den ateljé- och projektundervisning som utgör dominerande inslag i basutbildningen på samtliga skolor genomförs i mindre grupper under ledning av för varje grupp utsedda handledare, i regel arkitekter med yrkeserfarenhet²³. I samtliga skolors basutbildning finns också ett avslutande relativt självständigt bedrivet projekt av 5–10 poängs omfattning. Det första villkoret för att förverkliga bedömargruppens rekommendation om enhetlig omfattning av den obligatoriska basutbildningen, har alltså uppfyllts vad avser längd och principiell uppläggning.

Då det nu fattats beslut på samtliga skolor om den principiella uppläggnings av basutbildningen, bör det finnas anledning för skolorna att gå vidare på den inslagna vägen och utveckla ett gemensamt pensum för denna del av arkitektutbildningen. De ämnesområden som berörs i högskoleförordningens examenskrav utgör en självklar utgångspunkt för innehållsförteckningen i ett sådant pensum, som också kan ses som ett underlag för fastställandet av fordringarna för den mellanexamen enligt Bolognadeklarationen²⁴ som på sikt torde komma att införas.

I den valbara utbildningen kan därefter högskolornas olika utbildningsinriktningar utvecklas till de profileringar som tillsammans kan ge den bredd i det samlade utbudet i svensk arkitektutbildning, som bedömargruppen såg som en potentiell tillgång, värd att vårda. Här har skolorna av naturliga skäl kommit olika långt i sina strävanden. Dock skulle det vara värdefullt om skolorna kunde påbörja utarbetandet av nätbaserad och tydlig information om det samlade utbudet av valbara kurser från de svenska arkitektutbildningarna.

Den valbara utbildningen skall ge möjligheter till ämnesmässig eller akademisk fördjupning. Det måste finnas möjligheter att inom ramen för en arkitektexamen välja olika inriktningar, också sådana som vidgar yrkesrollen. Den valbara delen av utbildningen innehåller på samtliga skolor projekt och kurser som kan komma att introducera sådana möjligheter.

Den för en verklig fördjupning erforderliga kunskapsbasen har inom högskolan sin naturliga hemvist i forskning och utvecklingsarbete. Bedömargruppen uppmärksammade särskilt den potential som forskningstradition och samordning av forskning och utbildning ger svensk arkitektutbildning. Skolorna initierar i varierande omfattning satsningar som syftar till att med utgångspunkt i pågående forsknings- och utvecklingsarbete bygga upp fleråriga utbildningsinriktningar som skall kunna fungera som magisterutbildningar när de formella

²² Jag utgår från att de tillfälliga hänvisningar till en 2-årig basutbildning och 3-årig valfri utbildning som förekommer i KTH:s presentation av dagens utbildning utgör misstag, beroende på att utbildningsplanerna för de sista åren ännu inte hunnit bearbetas.

²³ Ateljé- och projektundervisningen uppvisar emellertid betydande skillnader mellan skolorna, något som framgår av kapitel 4.

²⁴ Se avsnitt Utbildningens längd, särskilt not 18

förutsättningarna skapas. Inte minst i detta sammanhang prövas också samverkan med kurser utvecklade för fort- och vidareutbildning.

Profilerings av de valbara utbildningarna får inte innebära att det inte på samtliga högskolor ges möjligheter att välja projekt som innebär ett mer allmänt fördjupat studium inriktat mot konceptuellt tänkande, idéutveckling och arkitektur som konstnärligt uttryck, dvs. det som bedömarna benämnt arkitekturämnets kärna. Utvärderingen 1998/99 visade att också kurser med en sådan mer allmän inriktning kunde attrahera studenter från andra skolor. Exempel på sådana kurser med stark profil förekom i den valbara utbildningen vid LTH. Också vid KTH fann bedömargruppen en sådan inriktning med stark attraktionskraft, men här förmedlades den av gästlärare och hade ingen förankring i skolans kontinuerliga, interna ämnesutveckling. Vid båda dessa skolor bedrivs och utvecklas också idag valbar utbildning av detta slag och nya inriktningar prövas. En medveten ämnesutveckling med inriktning mot arkitekturämnets kärna finns idag också bakom flera valbara projekt på Chalmers, där bedömargruppen vid utvärderingen 1998/99 fann brister.

Både arkitekturutbildning och arkitektutbildning

Bedömargruppen konstaterade vid utvärderingen 1998/99 att de nordiska arkitektutbildningarna i hög grad har karaktär av yrkesförberedande utbildning, men att det finns tendenser i europeisk arkitektutbildning att fokusera på ett rent akademiskt studium av arkitektur. På samtliga skolor redovisas nu åtgärder för att göra det möjligt att bedriva sådana studier av arkitektur kombinerade med andra akademiska utbildningar som inte leder till arkitektexamen. Längst i detta avseende har man kommit vid LTH, där man formulerat kraven för en sådan examen. Dessa och andra satsningar för att tillmötesgå nya uppgifter på arbetsmarknaden förefaller att döma av redovisningarna väl kunna kombineras med utvecklingen av arkitekturämnets kärna.

Fortfarande är utbildningen huvudsakligen en yrkesförberedande utbildning; examensmålen i högskoleförordningen är inriktade mot detta. Utan närmre granskning och uppföljning av den utbildning som genomförs är det svårt att uttala sig om huruvida det innehåll som kursplanerna beskriver motsvarar de externa och interna mål som satts upp. Än svårare är givetvis att bedöma hur ännu ej i kursplaner översatta mål kommer att kunna förverkligas. Jag lämnar här och i kapitel 4 de synpunkter på basutbildningen som underlaget tillåter.

Av kursplanerna att döma så erbjuder basutbildningen på Chalmers ett väl balanserat utbud av verktygs- och gestaltningsövningar, teoretiskt inriktade kurser, litteraturstudier, bebyggelseanalys och projektarbeten. Utbildningen förefaller innehållsligt täcka vad som kan förväntas på denna nivå. Hitills utvecklade kursplaner för basutbildningen vid LTH tillsammans med erfarenheter från de första terminernas utbildning samt de idéer som presenterats avseende det avslutande tredje året ger underlag att tro att förutsättningar finns för en basutbildning av såväl innehållsligt som pedagogiskt god kvalitet.

Förstärkning av arkitektens kärnområde har blivit ledord i det arbete för förändring av utbildningen som bedrivs på KTH. Även i målen för utbildningsreformen vid LTH framhålls detta mål särskilt. I Chalmers verksamhetsplan och kurskatalog tillämpas ett annat språkbruk, men innehållsligt återfinns också här projekt, kurser och program med inriktning mot arkitektens kärnområde. Nya i detta sammanhang är här såväl laborativa projekt som teoretiskt inriktade kurser, exempelvis sådana som söker utveckla pedagogik och kunnande kring det konceptuella tänkandet.

Det är givetvis glädjande att se att bedömargruppens rekommendation att förstärka arkitekturämnets kärna utgör ett prioriterat mål vid den reformering av utbildningen som nu sker

på skolorna. Det känns ändå viktigt att påminna om bedömargruppens påpekande att förstärkningen bör ske samtidigt som de positiva särdragen i svensk arkitektutbildning tas till vara. Dessa särdrag bedömdes utgöra en stor potential i processen att förbättra utbildningen.

Även fortsättningsvis måste den kunskapsmässiga bredden, samhällsanknytningen och de tekniskt/funktionella aspekterna utgöra väsentliga byggstenar i all svensk arkitektutbildning. Fortfarande gäller att utbildningarna skall förbereda för deltagande i plan- och byggprocessen och för medverkan vid gestaltningen av samhället i stort. Inte minst de examensmål som tillkommit i samband med utvecklingen av det arkitekturpolitiska handlingsprogrammet avseende förvaltning och förnyelse av bebyggelse och långsiktigt ekologisk hållbarhet ställer krav på såväl teoretiskt som praktiskt väl förankrade kunskaper.

I kapitel 4 diskuteras de övergripande förutsättningar som bedömts gälla för de olika arkitektutbildningarna idag. Här framgår att skolorna i varierande grad inriktar sig på att lägga upp sin undervisning med hänsyn till examensmålen kunskapskrav. Dessa krav är omfattande och det finns därför skäl att påminna om att utbildningen inte skall producera färdiga arkitekter. I utvärderingen refererar bedömargruppen i sammanhanget till att EU-direktivet förutsätter en systematiserad, minst 2-årig praktik som ett villkor för professionalisering²⁵. Bedömargruppen skriver sammanfattningsvis:

Utbildningen skall lägga grunden till och motivera för professionalisering. Hellre än att förmedla exakt kunskap handlar detta om:

- *att utveckla en innovativ kultur som prioriterar samarbete och gemensam problemlösning*
- *att låta professionella, produktionstekniska och ekonomiska hänsyn vara en del av projektdiskussionerna²⁶*

Slopade praktikkrav

Högskoleverket har påpekat att ett krav på praktik som inte motsvaras av högskolepoäng och inte är studiemedelsberättigad inte kan hävdas av de statliga högskolorna. Såväl KTH som LTH har också fattat beslut om att slopa det tidigare som obligatoriskt betraktade 17 veckors praktikkravet i arkitektutbildningen. Även på stiftelsehögskolan Chalmers avser man nu enligt högskolans ledning att slopa kravet på praktik i arkitektutbildningen²⁷.

Internationaliseringen

Ett alltmer internationellt varu- och tjänsteutbyte ställer krav på att de svenska arkitektutbildningarna skall kunna fungera i ett internationellt sammanhang. Redan idag finns här ett stort och ökande utbyte med flera länder avseende lärare och studenter på olika nivåer.

Det stora antalet utländska studenter i den svenska arkitektutbildningen har påtalats tidigare. Eftersom det finns en strävan från statsmakterna att genom studentutbyten öka andelen utländska studenter vid svenska lärosäten till 10 procent, så har man från ledningarna för de

²⁵ Frågan om särskild certifiering av arkitekter kan förväntas tas upp inom den nybildade, för arkitekter, inrednings- och landskapsarkitekter samt fysiska planerare gemensamma branschorganisationen Sveriges Arkitekter (SA).

²⁶ Högskoleverkets rapport 1999:8 R, s. 90

²⁷ I enlighet med EU-direktivets syn på professionaliseringen, refererat i föregående avsnitt, menade också bedömargruppen att praktiken inte hör hemma i utbildningen även om utbildningarna bör rekommendera studenterna att skaffa sig yrkeserfarenhet. Praktikfrågan hanteras nu av SA (se not 25).

tekniska högskolorna uppmuntrat en frikostig antagning vid arkitektutbildningarna, som förefaller höra till de få med större söktryck utifrån. I 1998/99 års utvärdering konstaterade bedömargruppen att det är lätt för utbytesstudenter att bli antagna till de svenska arkitektutbildningarnas högre årskurser.

Trots att ett frikostigt antagande av utländska studenter på många sätt måste bedömas positivt, kan det finnas anledning att något mer diskutera konsekvenserna av en sådan politik. Av det statistiska materialet från Arkitekturskolan på KTH framgår att det under de senaste åren funnits ca 100 utländska utbytesstudenter på skolan samtidigt som 30 à 40 KTH-studenter årligen rest ut på utbyte. Som tidigare påpekats ökar detta efterfrågan på redan knappa resurser. Det har vidare kommit fram under uppföljningen att utländska studenter med otillräckliga kunskaper har medfört svårigheter att genomföra planerade fördjupningskurser på avsett sätt, något som således drabbat övriga studenter.

Förekomsten av utländska studenter i kurser och projekt medför i Sverige så gott som alltid att utbildningen genomförs på engelska²⁸. Det brukar käckt framhållas att språket endast utgör ett problem för de äldre lärarna. Studenter och yngre lärare sägs sedan länge ha så goda kunskaper i språket att inga egentliga språkbarriärer kan konstateras. Även om det är korrekt att kunskaperna i engelska hos svenska högskolestudenter generellt är mycket goda och det dessutom är värdefullt att användningen av yrkesinriktad engelska övas upp under studierna, kan det finnas anledning att kritiskt granska utvecklingen.

I forskningen kring tvåspråkighet har man konstaterat att det generellt är svårt för en andraspråksinlärare att uppnå samma kompetens som en som har språket som modersmål. Ämnesinriktade diskussioner på högskolenivå ställer stora krav på ett nyanserat och pregnant språk. Det är väsentligt att sådana diskussioner i den svenska högskolan också förs på svenska. Intressant är att man nu på KTH, den arkitektskola, där man har störst erfarenhet av utländska studenter, diskuterar en medveten uppdelning i en framtida femårig utbildning så att 4:e årskursen, dit flest utländska studenter brukar söka sig genomförs på engelska, medan det avslutande femte året ges på svenska.

Sammanfattningsvis tyder uppföljningen på att det nu är tid att från en allmänt entusiastisk inställning till ett ökat antal utländska studenter på de svenska arkitektskolorna mer medvetet undersöka hur många som kan tas emot utan att resurserna överutnyttjas, vilka krav på förkunskaper som skall ställas på de utländska studenterna och i vilka sammanhang som utbildningen skall bedrivas på engelska. En väl förberedd och planerad intagning av utländska studenter utgör på sikt en nödvändig förutsättning för att utbildningen skall kunna bedrivas med den kvalitet som både svenska och utländska studenter har anledning att kräva.

Personalfrågor – problem och möjligheter

Bedömargruppen sökte vid utvärderingen 1998/99 redovisa de komplicerade samband som gäller för lärarna i en högskolebaserad arkitektutbildning²⁹. En utgångspunkt utgör den svenska traditionen med högskolans samlade ansvar för undervisning och forskning, som bedömargruppen såg som en stark bas för utvecklingen av utbildningarna. Samtidigt betonades behovet av rekrytering av duktiga praktiserande arkitekter till utbildningarna. Lärare av båda kategorierna måste alltså finnas i en fungerande arkitektutbildning. De är lärare på deltid med huvudsaklig syssla att forska respektive att utöva arkitektverksamhet.

²⁸ De svenska studenter som väljer att studera vid ett utländskt lärosäte i ett icke engelskspråkigt land får nästan aldrig undervisning på annat språk än det som talas i landet eller regionen i fråga.

²⁹ Högskoleverkets rapport 1999:8 R, sidorna 132–136 samt 152–155

Det måste också finnas lärare som huvudsakligen ägnar sig åt undervisning, svarar för kontinuitet, erfarenhetsåterföring och kollektiv kunskapsuppbyggnad. De återfinnes ofta bland de forskare eller praktiserande arkitekter som under någon tid engagerat sig i utbildningen. Att finna attraktiva former i det akademiska systemet för att mer permanent knyta dessa, ofta ovärderliga, men inte alltid disputerade lärare till skolorna visar sig strategiskt betydelsefullt. Konstnärliga och adjungerade professurer, (tidsbegränsade med möjligheter till förlängning) och tekniklektorat, (tillsvidareanställningar) är tjänster som utvecklats med detta syfte.

En central fråga vid varje utbildningsreform blir vilken typ av kompetens som efterfrågas vid nyanställningar, något som sammanhänger med vald pedagogisk profil. De praktiserande arkitekterna kan ofta ha projektledande och examinerande uppgifter i projekt i högre årskurs, men den utbildning som kanske allra mest har bruk av dem finns i de lägre årskurserna, där handhavande- och yrkesträning i projektarbeten och konstnärliga laborationer betonas. De lärare som har sin bas i forskning kan med viss förenkling sägas ha sina huvudsakliga uppgifter i de högre årskurserna. Undervisningsformerna i basutbildningen är med undantag för orienterande föreläsningar så gott som genomgående lärartäta³⁰. Alla dessa förhållanden påverkar sammansättningen av den erforderliga lärarkadern. Mycket förenklat kan det bedömas behövas fler praktiker än forskare i reformeringen av svensk arkitektutbildning³¹.

Det har inte varit möjligt att inom ramen för uppföljningen och utgående från de statistiska uppgifter³² som vi fått från skolorna bedöma hur många lärare och vilken typ av lärare som deltar aktivt i utbildningen. Detta beror bl.a. på att professorers och lektors åtaganden omfattar hela verksamheten, något som innebär att deras tidsanvändning måste bedömas och kategoriseras om resursanvändningen för utbildning, forskning och eventuella andra uppgifter skall kunna beräknas. I detta sammanhang måste man även vara medveten om att det rör sig om en resursdiskussion, om en konkurrens på flera nivåer om medel och tjänster, något som kan påverka redovisningsmodellerna och försvåra jämförelser.

Även om bedömargruppen har en i grunden positiv syn på den svenska modellen med samlat ansvar för forskning och grundutbildning, står det klart att systemet kan innebära stora hinder vid radikala utbildningsförändringar. Det krävs god framförhållning och konstruktiv samverkan mellan involverade parter för att få till stånd de förändringar av den existerande tjänstestrukturen och personalsammansättningen som kan behövas för att åstadkomma den kvalitetshöjning som utbildningsreformerna syftar till. En förutsättning för att förändringar skall vara möjliga torde vara att det finns en bland samtliga anställda väl förankrad vision av den framtida verksamheten och vilka behov på personalförändringar den ställer. Skolorna har i varierande grad lyckats anpassa tjänstestrukturen till den reformerade utbildningen.

Stora skillnader noterades vid utvärderingen 1998/99 mellan de olika skolorna avseende personalsituationen, bl.a. avseende förhållandet mellan tillsvidareanställda lärare och gästlärare av olika slag samt avseende lärarnas ålder, båda faktorer som påverkar möjligheterna att nyrekrytera lärare. På KTH fanns få tillsvidareanställda lärare och många gästlärare. Vid LTH närmade sig en förhållandevis stor del av lärarna pensionsåldern. Vid båda skolorna borde det därför finnas möjligheter att nyrekrytera lärare till den reformerade utbildning, som strax därefter skulle initieras. Hur dessa möjligheter utnyttjats framgår av redovisningarna i kapitlet *De tre arkitektutbildningarna*.

³⁰ Lärartätheten i ateljéundervisningen diskuteras mer fullständigt i avsnittet om ekonomin.

³¹ Observera att i denna förenklade analys diskuteras inte alls lärarnas senioritet eller kompetens.

³² Se bilaga 2

Vid utvärderingen 1998/99 pekade bedömargruppen på att förhållandet mellan forskning och grundutbildning på flera sätt ständigt utgjort ett problem på de svenska arkitektskolorna. För att på ett konstruktivt sätt komma vidare menade man att de båda verksamheterna borde ses i ett sammanhang. Man anförde också tecken på att de vattentäta skotten mellan forskning och praktik höll på att brytas ned och pekade på andra former av kunskapsutveckling. Det finns idag exempel på att dessa utvecklingslinjer har visat sig fruktbara.

Utbildningsekonomin – en jämförande diskussion

Även om bristande resurser framhölls som ett stort problem av företrädarna för utbildningarna vid utvärderingen 1998/99, gav bedömargruppen inte denna fråga någon dominerande plats i utvärderingen. Det fanns flera skäl till detta. Det viktigaste var svårigheten att få fram ett faktaunderlag för en väl underbyggd argumentering för ökade resurser. Ett annat skäl var att en fokusering på resursfrågor alltför lätt kunde tas till intäkt för att ursäktas brister av annat slag, exempelvis avseende målsättning och organisation.

Bedömarna konstaterade emellertid att det var svårt att förstå skillnaderna i resurstilldelning mellan de på många sätt likartade utbildningarna för arkitekter å ena sidan och för andra formgivare å den andra. Eftersom resurstilldelningen till de andra nordiska ländernas arkitektutbildningar ofta kom upp i diskussionen rekommenderade bedömargruppen att en nordisk jämförelse av nivåerna för ersättningar i såväl arkitekt- som designutbildningarna i Norden skulle göras. En sådan jämförelse kunde ses som ett naturligt inslag i det då pågående omfattande utredningsarbetet som hade syftet att lyfta svensk arkitekt- och designkompetens³³.

Det underlag för bedömningen av utbildningsekonomin som skolorna nu producerat är fortfarande behäftat med stora osäkerheter. Underlaget torde idag på sätt och vis vara oklarare än vad som var förhållandet vid 1998/99 års utredning, detta pga. de pågående stora förändringarna av utbildningen vid två av skolorna som både medför extrakostnader för utveckling av nya kurser och kan innebära kostnader för att samtidigt kunna tillhandahålla kurser enligt den gamla ordningen, exempelvis för studenter som återupptar sina studier efter studieuppehåll. Särskilda bidrag från högskolan för att stödja förändringen och indirekta kostnader exempelvis för lärare som under en övergångsperiod inte kan ges uppgifter i den nya utbildningen komplicerar bilden ytterligare.

Eftersom bristande resurser idag på samtliga skolor upplevs som det största hindret i arbetet med att åstadkomma en väl fungerande, kvalitativt högtstående arkitektutbildning, är det ändå, trots svårigheterna att få fram ett invändningsfritt underlag, nödvändigt att nu mer ingående diskutera resursfrågorna. Då den av bedömarna efterlysta kvalificerade utredningen av resurstilldelningen för arkitekt- och designutbildningarna i Norden inte kommit till stånd, görs här ett försök till jämförelse mellan design- och arkitektutbildningarna i Sverige. Den året efter utvärderingen av arkitektutbildningen genomförda utvärderingen av de svenska designutbildningarna³⁴ är härvid till viss hjälp, även om den inte explicit tar upp ekonomin.

Det är viktigt att inledningsvis slå fast att det är högst motiverat att göra denna jämförelse eftersom arkitekters och designers yrkesroller är så lika. Arkitektprofessionen är i själva verket en designprofession, något som också kan härledas utgående från den omfattande diskussion av designbegreppet som ges i Högskoleverkets utvärdering av designutbildningarna³⁵. Bland de

³³ Exempelvis som del i en kartläggning av design- och arkitektutbildningarna i de nordiska länderna, som regeringen beställt samtidigt med utvärderingen av arkitektutbildningarna. (Högskoleverkets rapport 1999:8 R s. 178).

³⁴ Högskoleverkets rapport 2000:11 R

³⁵ Högskoleverkets rapport 2000:11 R, s. 50–59

formgivare och designers som ges utbildning vid designhögskolorna finns för övrigt också inredningsarkitekterna.

Arkitektutbildningen kan också såväl ämnes-, inriktnings- som metodmässigt rubriceras som en designutbildning. En jämförelse mellan utbildningarna av designers och arkitekter visar inte på några stora eller avgörande skillnader. Några av designutbildningarna kräver särskilda verkstäder med utrustning som ställer krav på speciellt utbildad personal, men även på arkitektutbildningarna finns sådana verkstäder som för övrigt visat sig utgöra viktiga komplement till den ökade datoriseringen inom utbildningen, en utveckling som i sig ställer krav på stora och ökande resurser för båda de aktuella utbildningarna.

Skillnaden i resurstilldelning mellan de båda utbildningarna är emellertid mycket stor, något som sammanhänger med att arkitektutbildningen klassificeras som en teknisk utbildning medan designutbildningen räknas som konstnärlig utbildning samt att fakultetstillhörigheten utgör utgångspunkt för den ersättning som högskolorna får av staten för varje student som genomgår utbildning. Tilldelningen av resurser till högskolorna bygger sedan på fakultetsvis uppskattad kostnad för utbildningarna och standardiserade mått för genomsnittsutbildningens behov av lärare, lokaler och särskild utrustning. Detta leder till att det år 2003 från statsbudgeten betalas ut 77 746 kronor per student på civilingenjörsutbildningarna, dit alltså arkitektutbildningen räknas, medan motsvarande belopp för designutbildningen är 198 977 kronor.

Eftersom högskolorna har stor frihet att fördela av staten erhållna medel, så fördelas inkomna medel med varierande belopp till de olika utbildningsprogrammen. För att möjliggöra den lärartäta projekt- och ateljéutbildning som utgör en väsentlig del i arkitektutbildningen och som accepterats av högskolorna som ett nödvändigt inslag i denna, men som inte förekommer i samma utsträckning vid övriga utbildningar på de tekniska högskolorna, tilldelas arkitektutbildningarna ett högre belopp än normalbeloppet. Faktorn 1,2 nämns vid några skolor som ett riktvärde för tilldelningen till arkitektutbildningarna. Detta skulle betyda runt 93 000 kronor per arkitektstudent, alltså i storleksordningen halva ersättningsbeloppet för en designstudent³⁶.

Det kan givetvis finnas andra skillnader mellan de olika slagen av skolor, exempelvis avseende storleken på den del av studentpengen som går till högskolegemensamma kostnader och som på de tekniska högskolorna torde ligga på ca 25 procent. Det är emellertid svårt att inse att det skulle finnas skillnader som på avgörande sätt skulle förändra förhållandet mellan de medel som satsas på de olika utbildningarna³⁷.

Som framgår återstår oklarheter i detta försök att jämföra ersättningsnivåerna i arkitekt- och designutbildningarna. Dock kvarstår som ostridigt att designutbildningarna tilldelas betydligt större resurser än arkitektutbildningarna. En genomgång av det material som finns i utvärderingarna av de båda utbildningarna visar på en principiell skillnad mellan dem som torde förklara designutbildningens annorlunda prislapp.

³⁶ Det har inte varit möjligt att inom ramen för denna uppföljning utröna om någon motsvarande fördelning görs inom designhögskolorna. Skillnader här, exempelvis beroende på skilda behov av verkstäder är tänkbara, men är knappast av samma avgörande slag som den mellan arkitekter och civilingenjörer.

³⁷ Olikheter avseende fakultetsanslag för forskning och konstnärligt utvecklingsarbete är tänkbara och kan indirekt påverka grundutbildningen. I takt med att anslagen under senare år minskat kraftigt har deras betydelse för grundutbildningen minskat. Eventuella skillnader beroende på olikheter avseende fakultetsanslagen har i alla händelser inte granskats inom ramen för denna uppföljning.

De svenska designutbildningarna tar genomgående in ett litet antal studenter till varje inriktning. Eftersom inredningsarkitekterna är den grupp inom designutbildningen som ligger närmast arkitekterna är det naturligt att göra en jämförelse mellan dessa båda. Vid de två designhögskolor i landet där inredningsarkitekter utbildas, HDK i Göteborg och Konstfack i Stockholm fanns 1999 totalt 183 respektive 313 studenter i designprogrammets 4 respektive 6 inriktningar. Vid HDK fanns totalt 51 studenter på Inredningsarkitektur medan det på Inredningsarkitektur, Konstfack fanns 69 studenter³⁸.

Avgörande skillnader uppenbarar sig när man i programmen granskar lärartätheten. En sådan jämförelse kan göras mellan liknande utbildningsmoment i de båda utbildningarna. Betydande likheter såväl ämnesmässigt³⁹ som avseende pedagogik finns i den grundläggande utbildningen för å ena sidan inredningsarkitekter för kandidatexamen och å den andra för arkitekter inom basutbildningen.

Små årskurser på 10 à 15 studenter i kandidatutbildningen vid designhögskolorna utgör en del av den individuellt inriktade utbildning som bedrivs där⁴⁰. Samma pedagogik eftersträvas i basutbildningen vid arkitektskolorna, där årskurser på från 75 till 100 studenter delas upp i mindre grupper, här i allmänhet med 20–25 studenter per grupp. Även andra uppgifter om antalet lärare i olika inriktningar som går att få fram indikerar en betydligt större lärartäthet i kandidatutbildningen för inredningsarkitekter än i basutbildningen för arkitekter.

Det förefaller självklart att en större lärar-/handledartäthet ökar kvaliteten på den utbildning som såväl innehållsligt som till omfattningen utgör en väsentlig del av både arkitekt- och inredningsarkitektutbildningarna. Samtidigt är det svårt att påstå att det finns en absolut gräns vid en viss gruppstorlek. Säkert är att den tilldelning och den användning av resurser som skolorna vant sig vid i en utbildning tenderar att betraktas som given och att varje försämring upplevs som ödesmättad.

Det kan finnas skäl att tro att de små gruppstorlekarna på de konstnärliga skolorna länge betraktats som absoluta villkor, medan det är väl känt att lärartätheten i den för arkitektutbildningarnas större elevantal anpassade gruppstorleken under en lång period av minskande resurser har pressats nedåt. Man har här tvingats söka sig fram för att pröva gränserna för vad den använda pedagogiken tillåter⁴¹. Tämligen enhälliga uppgifter från arkitektskolorna tyder på att en lärare på heltid, alternativt två på ca 50 procent, hinner med att på ett rimligt sätt handleda en grupp på 20 studenter, medan 25 studenter för samma antal lärare av både dessa och studenterna upplevs som ett absolut maximum. Även vid en lärartäthet av en lärare per 20 studenter är det stor risk för att den för studenterna betydelsefulla individuella kritiken eftersätts.

De olika traditioner i vilka de svenska design- respektive arkitektskolorna verkar kan alltså sägas ha stor betydelse för utbildningens uppläggning; å ena sidan den uppfattning av verksamheten som över tid utvecklats i konstnärliga skolor där produktion av kunniga och kompetenta individer utgjort den helt dominerande uppgiften och å den andra sidan strävandena att möta de tekniska högskolornas dubbla uppgift att både producera kunniga och kompetenta individer och att genom forskning producera kunskap i en mer allmän form. Mycket tyder sammanfattningsvis

³⁸ Som jämförelse kan nämnas att vid de tre arkitektutbildningarna fanns 1998 (2002) på Chalmers 300 (364), KTH 400 (499) och LTH 250 (297) studenter (se bilaga 2).

³⁹ I båda utbildningar förekommer praktiskt eller professionsförberedande projektarbete till 50 procent eller mer, konstnärliga studier (20–25 procent för inredningsarkitekterna, något mindre för arkitekterna), samt i övrigt olika slag av teoretiska studier.

⁴⁰ Till inredningsarkitektutbildningarna togs 1999 in 11 studenter på HDK och 16 till Konstfack.

⁴¹ Det är symptomatiskt att en ökning av lärartätheten och därmed sammanhängande förstärkning av den individuella uppföljningen i basutbildningen utgör en väsentlig del i KTH:s reformerade arkitektutbildning.

på att olikheterna i medelstillelning till stor del hänger samman med vad som av tradition präglat utbildningarna.

Utvärderingen av designutbildningarna visar att dessa utvecklas i riktning mot andra akademiska utbildningar med medvetet valda fördjupningsinriktningar och därtill sammanhängande forskning⁴². Arkitektskolorna satsar samtidigt på goda grunder resurser på ökat stöd i de grundläggande projektarbetena och i de konceptuella studierna i sina strävanden mot ökad kvalitet och närmar sig på detta sätt de konstnärliga utbildningarna. Det blir alltså allt svårare att finna rationella motiv för egentliga skillnader avseende resurstillelningen till de båda utbildningar som här diskuteras.

Det finns anledning att avslutningsvis i detta avsnitt om utbildningsekonomi uppehålla sig vid de långsiktiga konsekvenserna av de överintag till arkitektutbildningarna som diskuteras i avsnitt *Utbildningens dimensionering*. Resurstillelningen från staten till högskolestudier utgår sedan 1993 från antalet registrerade helårsstudenter och antalet godkända helårsprestationer. Dock gäller en för varje högskola fastställd ram som utgår från det nominella antalet studenter och därpå beräknat resultat. Härutöver innebär inte studenter som registreras och prestationer som utförs att ytterligare medel tillförs. Som framgått i avsnitt *Utbildningens dimensionering* är högskolorna intresserade av att denna ram utnyttjas fullt ut, när några utbildningar inte förmår fylla sina fastställda kvoter.

Söktrycket till arkitektutbildningen har därför lett till att man successivt kunnat öka intaget av studenter i första årskursen och att man från högskoleledningen stödjer ett större intag av studenter i de högre årskurserna. Av samtalen i samband med uppföljningen framgår att arkitektutbildningarna känner stark press att maximera inkomsterna och därför gärna utnyttjar de möjligheter till ökade inkomster som resurstillelningssystemet ger. Det har inte varit möjligt att klarlägga storleken på de ersättningar som överintagen och den positiva utbytesbalansen bidrar med. Det förefaller emellertid inte osannolikt att utbildningsekonomi i något fall är eller kan vara på väg att bli beroende av detta tillskott, något som är oroande. Det indikerar att det inte är möjligt att långsiktigt bedriva en tillfredsställande arkitektutbildning med för utbildningen idag gällande resurstillelning och i för denna anpassade lokaler.

Nuvarande erfarenheter av söktryckets fördelning vid de tekniska högskolorna och konsekvenserna av ett icke planlagt överutnyttjande av arkitektutbildningen bör leda till en omfördelning av resurserna vid de tekniska högskolor där arkitektutbildning bedrivs. Parallellt härmed bör möjligheterna att höja ersättningsbeloppet för arkitektutbildningen allvarligt övervägas även om detta strider mot direktiven för det ursprungliga uppdraget till Högskoleverket. Regeringen har emellertid under senare år möjliggjort för ett antal högskolor att för viss del av sin utbildning tillämpa ersättningsbeloppet för design i syfte att stimulera den av statsmakterna gjorda satsningen på arkitektur, formgivning och design⁴³. Om denna satsning skall göra skäl för hela namnet förefaller, mot bakgrund av redovisningen i denna uppföljning, en höjning av ersättningsbeloppet för arkitektutbildningen i motsvarande syfte vara i högsta grad motiverad.

⁴² Designhögskolan vid Umeå Universitet har exempelvis valt att byta från konstnärlig till naturvetenskaplig fakultet. Den betecknas som universitetets dyraste utbildning (Högskoleverkets rapport 2000:11 R, s. 65).

⁴³ Enligt regleringsbrev för 2003 kan idag ca 500 fler studenter än 2000 få designutbildning, de flesta av dem vid högskolor som tidigare inte haft designutbildning.

De tre arkitektutbildningarna

Chalmers tekniska högskola

Liten historik – från utvärdering till dagsläge

Vid Chalmers hade en reformerad, årskursvis successivt införd arkitektutbildning vid tiden för utvärderingen 1998/99 nått tredje årskursen. Reformeringen hade initierats hösten 1994 med genomgångar av upplevda brister och kvaliteter i dåvarande utbildning, framtidsanalyser, målsättningsdiskussioner och ekonomiska överväganden. Både analysarbetet och tankarna bakom förändringarna hade förankrats brett hos lärare och studenter.

Vid utvärderingen konstaterade bedömargruppen att utbildningen på Chalmers baserades på tydliga visioner och konkreta målsättningar. Kritik riktades mot målens allt för stora tidsenlighet och marknadsinriktning. De bedömdes leda till kortsiktiga satsningar och behövde kompletteras med mål för grundläggande satsningar, ledande till utbildningsteman som långsiktigt kunde gagna ämnesidentiteten och kärnan i utbildningen.

Bedömargruppen noterade att Arkitektursektionens organisation var tydlig och att dess ledning åtnjöt förtroende hos högskoleledningen. Samverkan med andra sektioner på Chalmers avseende forskning och påbyggnadsutbildning förekom. Inom sektionen var kopplingen stark mellan den övergripande styrningen och utbildningens genomförande. Bedömargruppen påpekade behovet av akademisk kontroll för att inte den centraliserade organisationen skulle växa sig alltför stark.

Sedan utvärderingen genomförts har de då existerande institutionerna slopats och ersatts av en ämnesövergripande temaindelning. Samtidigt förstärktes den centrala ledningen och all administration och ekonomistyrning samlades till sektionsledningen. Under åren närmast före uppföljningen drabbades arkitektursektionen av interna kriser, som resulterade i starkt försämrad arbetsmiljö. Det förefaller ha funnits flera orsaker till dessa kriser. De har delvis varit personrelaterade men också hängt samman med kraftigt försämrade ekonomiska villkor. Slutligen kan de sägas haft samband med bristande transparans och akademisk kontroll i organisationen.

Sektionskollegiet gavs för någon tid sedan ett utökat uppdrag och gjordes självständigt med en bland sektionens lärare eller forskare vald ordförande. Detta har för många inneburit ökade påverkansmöjligheter och har medverkat till att förbättra arbetsmiljön på sektionen.

Överordnade förutsättningar för framtida utbildningskvalitet

Högskoleledningens förtroende för arkitektursektionen är oförändrat stort, något som bl.a. visas av att dekanus för A-sektionen fungerar som ordförande i en av rektor tillsatt högskolegemensam strategigrupp. Ett ökat antal samarbets- eller samverkansprojekt med andra delar av Chalmers, liksom med universitetsinstitutioner med varierande fakultetstillhörighet inom och utom landet har kommit till stånd, men berör endast till mindre del grundutbildningen. Fortfarande hindrar skilda studiemodeller mer omfattande samverkan mellan arkitektstudenterna och studenterna vid Chalmers ingenjörsprogram.

Vad avser beslutsfattande är organisationen tydlig. Dekanus, direkt underställd rektor, är resultatansvarig för sektionen och ansvarar för planering, genomförande och uppföljning av all verksamhet. Det finns en sektionsstyrelse med utanför högskolan rekryterad ordförande och några andra externa ledamöter samt representant för rektor utöver ett antal representanter för lärare, studenter och övrig personal från verksamheten. Dekanus är ordförande i anställningskommittén som bereder tillsättningen av professorer och lektorer och som i övrigt

består av lärare samt representanter för studenterna och den administrativa personalen, samtliga från arkitektursektionen.

Mindre tydlig och svårare för en utomstående att förstå är sektionens ämnesmässiga, till synes tillfälliga indelning i teman. Varje tema svarar för såväl forskning som utbildning inom sitt område, något som tillsammans med det samlade ekonomiska ansvaret underlättar gemensamt resursutnyttjande och samverkan mellan nivåer och teman⁴⁴.

Den operativa organisationen balanseras av sektionsskollegiet, som utgör ett forum för debatt av visioner och mål samt granskning av sektionens verksamhet. I detta forum, som är öppet för sektionens professorer, lektorer och disputerade forskare samt lärare och andra med ansvar för olika delar av sektionens verksamhet, har dekanus och sektionsledning att redovisa sina planer. Kollegiet tar också egna initiativ och kommer enligt den nuvarande ordföranden att granska utbildningen vid återkommande, särskilt förberedda möten, dit också representanter för studenterna avses bjudas in.

Lärarkadern förefaller i stort ha utvecklats och anpassats till det reformerade utbildningsprogrammet. Både de senast rekryterade ordinarie professorerna och ett antal tidsbegränsade, deltidsanställda konstnärliga och adjungerade professorer svarar mot den förstärkning av utbildningens praktikanknytning som bedömargruppen efterlyst vid utvärderingen. De deltidsanställda professorerna har bl.a. bidragit med samhällsanknutna utvidgningar av utbildningsprogrammet.

Den kritik som bedömargruppen riktade mot vissa alltför breda mål och avsaknad av mål som långsiktigt gagnar ämnesidentiteten förefaller idag av verksamhetsprogrammet att döma knappast vara befogad. Flera utbildningsinitiativ och forskningssatsningar ägnas områden av generell betydelse för förståelsen av arkitekturämnet. Den forskningsintegrerande arkitekturpedagogik som lanserats som skolans speciella profil har ett antal problemområden att utgå från. Exempelvis kan de studenter som väljer uthålligt samhällsbyggande i den valfria utbildningen få delta i forsknings- och utvecklingsverksamhet, medan spår av denna forskning förmedlas i den obligatoriska basutbildningen.

Utbildningens uppläggning

Basutbildningen i Nivå I (år 1) omfattar förmedling av grundläggande kunskaper i arkitektens arbetsmetoder, arbets- och kunskapsområden, konstnärliga laborationer och ateljéarbete samt mindre tillämpningsuppgifter i projektform. Kurser i konstruktionslära, materialkunskap, arkitekturhistoria samt bärkraftigt byggande ges. I ämnet konstruktionsteknik prövas ny pedagogik som integrerar tekniska och estetiska synsätt. Rumsgestaltning och designteori samt studier av den byggda miljön utgör tunga avsnitt under detta första år. Studierna i Nivå II (år 2–3) innehåller projekt för fortsatt tillämpning av arkitektens arbetsmetoder i kombination med kunskapsinhämtning, organiserad som tematiserat studium av stad och byggnad samt bostadens och arbetets rum. Härtill kommer kurser i byggnadskonstruktion och arkitekturhistoria samt konstnärliga och datatekniska laborationer. Basutbildningens avslutande termin är uppbyggd av två 10-poängs block, ett inriktat mot teoristudier, arkitekturanalys och reflekterande uppsatsskrivning, medan det andra är en tillämpningsuppgift i form av ett i huvudsak självständigt bedrivet, teoretiskt förankrat arkitekturprojekt.

⁴⁴ Sektionen är uppdelad i följande nio teman: Form och teknik, Modern arkitektur och boende, Arkitekturens teori och historia, Visualisering och modellering, Innovativ design, Rum och process, Byggd miljö och hållbar utveckling samt Stad och trafik. Indelningen utgår från grupperingar som fungerade arbetsmässigt och socialt vid tidpunkten för bildandet. Organisationen sägs internt vara flexibel och tillåtande vid bildande av nya grupper för studiet av växlande, aktuella frågeställningar.

I basutbildningen växlar årskursvis genomförda föreläsningar i teoretiska ämnen eller kursavsnitt med enskilda eller i mindre grupper bedrivna litteraturstudier, projektarbeten, konstnärliga och datatekniska laborationer samt seminarier. Man utgår från ritsalsgrupper på ca 15 studenter, och arbetar sedan med varierad lärartäthet; en lärare på heltid under de konstnärliga laborationerna och under huvuddelen av projektarbetena, individuell handledning (Nivå I), handledning till grupper om 2–3 studenter (Nivå II) till hela eller halva ritsalsgruppen eller till grupper om 10–12 studenter vid seminarier och genomgångar (Nivå I och II). De fast engagerade lärarna kompletteras i olika avsnitt med tim- eller projektanställda övningsassistenter, i regel yngre arkitekter med ett antal års erfarenhet av arbete på arkitektkontor eller i kommunal förvaltning.

Den avslutande delen av arkitektutbildningen (Nivå III) omfattar tre terminer, dels år 4 med tre valbara projekt (à12–13 poäng) och en valbar kurs (2 poäng), dels en termin (år 5), då examensarbetet (20 poäng) genomföres. Det finns tre projekt att välja mellan vid varje valtillfälle och antalet valbara kurser är två. Projekten genomförs i allmänhet av flera av sektionens teman i samverkan och är idag huvudsakligen samlade till program kring ett antal problemområden med koppling till sektionens forskning. Denna ansats kan ses som ett utvecklingsarbete, en förberedelse inför införandet av de tvååriga mastersprogram, som beräknas komma att delvis komplettera, delvis ersätta den nuvarande modellen vid förlängning av studietiden.

Pedagogiken under den valfria delen av utbildningen växlar betydligt mellan olika inriktningar. Olika former för samverkan mellan forskning och grundutbildning prövas, något som lett till att nya lärandemiljöer byggts upp⁴⁵. Gränsöverskridande utvecklingsarbete kring arkitektens verktyg för konstnärlig formanalys, datamodellering och visualisering pågår, delvis inom ramen för valfria projekt i den högre utbildningen, delvis som obligatoriska moment i basutbildningen.

Utbildningstransparans och kvalitetskontroll

Den allmänna information kring arkitektutbildningen på Chalmers som finns utlagd på sektionens hemsida och på Chalmers Studieportal är i det stora hela korrekt, men förmedlar knappast bilden av en sektion med stora ambitioner och tydlig profil. Det saknas en programförklaring som kan locka de studenter som är intresserade av den studiemiljö och inriktning som skolan erbjuder. Informationen kring skolans kurser och projekt är däremot omfattande och klagörande, inte minst när det gäller den valbara delen av utbildningen. Den ger en bild av en bred och vital verksamhet.

De studenter från de lägre årskurserna som vi mötte vid platsbesöket⁴⁶ hade mycket vaga begrepp om hur deras framtida utbildning såg ut och vilka utbildningsmålen var. Detta gällde såväl översiktligt som avseende de olika nivåerna och de pågående kurserna. Någon samlad utbildningsdiskussion sade de sig inte ha deltagit i. De flesta klagomålen avsåg uppföljningsfrågor; man klagade över lärarnas bristande uppföljning av studenternas individuella prestationer och avsaknaden av systematiskt genomförda utvärderingar.

Vid våra möten med lärarna framhöll dessa att de vid flera tillfällen både i början av studierna och löpande under utbildningens gång redovisat utbildningens uppläggning. Även när det gällde kursvärderingarna hade lärarna över lag en annan uppfattning än studenterna. Lärarna fann det dessutom svårt att förmå studenterna att medverka i kursvärderingarna, trots att de betecknas

⁴⁵ S.k. studios, där forskare, lärare, konstnärer, ingenjörer och studenter i de högre årskurserna gemensamt undersöker specifika teman.

⁴⁶ 030122

som obligatoriska⁴⁷. Att så olika uppfattningar om vad som förmedlats förekommer är tänkvärt och bör leda till omprövning av hur informationen skall ges.

Successivt har man på arkitektutbildningen infört ett system med portföljer i vilka studenten samlar sin produktion från starten. Portföljen skall utgöra underlag för samtal mellan studenten och lärarna, men används inte för betygssättning. Även när det gäller portföljen skiljer sig lärarnas och studenternas uppfattningar om hur ofta den kommer till användning.

Sedan flera år genomförs på Chalmers arkitektursektion en särskild tvärkritik, där studenterna genomför kritik av varandras projekt. Kritiken genomförs i årskursblandade smågrupper och engagerar i stort sett skolans samtliga studenter, lärare och forskare. Samtidigt som den ger även förstaårsstudenter träning i att analysera, bedöma och tala om arkitektur, får samtliga involverade en överblick av skolans totala utbildningsutbud. Trots att tvärkritiken röner uppskattning av såväl studenter som lärare, finns det problem med att få studenterna att delta. Det bör övervägas att göra den till obligatoriskt element i utbildningens samtliga årskurser.

Genomströmning och examination

Medianstudietiden på 5,7 år har ökat sedan utvärderingen 1998/99, då den låg på 5,1 år. Att den är ca ett år kortare än på de andra skolorna måste värderas parallellt att man beaktar att Chalmers till skillnad från dessa inte har någon frivillig 10:e termin. Antalet intagna förstaårsstudenter har ökat från de 70 som gällde 1998, och är idag 80, medan antalet utexaminerade är förvånansvärt lågt, 36 à 37 studenter per år, något som innebär att endast något över hälften av antalet ca 6 år tidigare antagna studenter examineras. Detta är en lägre procentuell andel än vid utvärderingen, då den låg på 58 procent och betydligt lägre än vad de andra skolorna redovisar⁴⁸.

Sammanfattande bedömning

Arkitektutbildningen på Chalmers fungerar i huvudsak bra och förutsättningarna för en fortsatt kvalitetsförbättring kan bedömas som goda. Arkitektursektionen är tydligt organiserad i en beslutsför och väl samlad enhet med en flexibilitet, som gör den väl lämpad att också ta sig an gränsöverskridande uppgifter. Den har en tydlig ledning som bedöms balanseras väl av ett granskande och självständigt, brett verkande akademiskt kollegium, som också utgör ett etablerat forum för samtal mellan forskare och lärare i grund- och vidareutbildningarna. Styrelsens klara samhällsanknytning erbjuder både symboliska och reella vägar till samverkan mellan högskoleverksamheten och samhället därutån.

Den kanske viktigaste tillgången i den fortsatta utvecklingen mot en förbättrad arkitektutbildning utgörs av den på sektionen verksamma brett sammansatta gruppen kompetenta lärare och forskare. Tillsammans har de visat sig kunna samarbeta i utvecklingen av såväl samhälleligt väsentliga, tekniskt intressanta som konstnärligt betydelsefulla programsatsningar inom flera arkitektur- och stadsbyggnadssektorer, både sådana som behandlar arkitekturens kärnfrågor och andra som rör mer dagsaktuella problemområden.

Verksamheten har successivt anpassats till den pressade ekonomiska situationen och bedrivs nu med utnyttjande av olika möjligheter för samverkan och med utnyttjande av synergieffekter från

⁴⁷ Högskoleförordningen ger vare sig stöd åt idén att låta kursvärderingarna utgöra villkor för utdelning av betyg eller åt tanken att låta studenterna själva svara för kursvärderingarna. Att utvärdera kursen ingår i utbildningsansvaret. Dock regleras inte sättet eller tidpunkten för utvärderingen.

⁴⁸ Enligt dekanus varierar antalet utexaminerade i stort med arbetsmarknaden för arkitekter. En stor skuld i det låga antalet redovisade examina ligger hos branschen som i goda tider förmår nästan färdiga studenter att lämna skolan före examen. Antalet godkända examina ökar för närvarande, något som bedöms bero på försämrad arbetsmarknad. Innevarande år beräknas antalet examina öka till 50–55 och skulle då motsvara ca 75 procent av det antal som påbörjade sina studier 6 år tidigare.

olika slag av masters- och vidareutbildningar, något som förefaller ha lett till ett rationellt utnyttjande av en till verksamheten i huvudsak väl anpassad tjänstestruktur och lärarstab.

Basutbildningen har en allsidig uppbyggnad med olika slags projekt och laborationer, föreläsningar, litteraturstudier, analyser, seminarier och skrivövningar som ger såväl viss konstnärlig träning, akademiska basfärdigheter som orienterande kunskaper inom de områden som omnämns i de utvidgade examensmålen. Den valbara utbildningen möjliggör såväl teoretisk som färdighetsbaserad fördjupning inom ett antal för arkitektur och samhällsbyggande väsentliga profilområden.

Lärartätheten vid projektarbetena bedöms generellt vara alltför låg, något som särskilt kan drabba de för studenterna strategiskt viktiga kritiktillfällena, som av resursskäl ofta genomförs i alltför stora grupper för att ge utrymme för individuell kritik. Det är viktigt att se till att de valbara projekt som bedrivs i studios också tilldelas tillräckliga resurser från grundutbildningen så att rimlig tid kan avsättas för handledning av de studenter som deltar i studioarbetet.

De brister i arkitektutbildningen vid Chalmers som uppenbarades vid uppföljningen återfanns främst när det gäller uppföljningen, såväl av studenternas prestationer som avseende olika utbildningsmoment. Det är troligt att större uppmärksamhet och ökade resurser i dessa frågor, en satsning på kritiktillfällena och en utökad samverkan med studenterna skulle medföra en höjning av kvaliteten på utbildningen.

De tendenser till förlängd genomströmningstid som förmärkts måste motarbetas och antalet godkända examina ökas genom fortsatt aktiv uppföljning av de studenter som är i slutfasen av sina studier och de som lämnar skolan. Resurser krävs såväl för att åstadkomma denna ökning som för att handleda och examinera ett ökande antal studenter.

Kungliga Tekniska högskolan

Liten historik – från utvärdering till dagsläge

Parallellt med utvärderingen 1998/99 pågick en utredning som syftade till att slutligt lösa de allvarliga ekonomiska och organisatoriska problem som under en följd av år förgiftat relationerna såväl inom KTH:s arkitekturskola som mellan skolan och högskoleledningen och lett till oklar ansvarsfördelning i beslutsfattande och resursutnyttjande. Ursprunget till problemen torde främst kunna sökas i den hybridlösning som då gällt under lång tid, med en Arkitekturskola för utbildning och en därifrån skild Arkitektursektion för forskning. Vid utvärderingen utgjorde båda delar i en samlad Arkitekturskola som i sin tur, tillsammans med Lantmäterisektionen och sektionen för Väg- och Vatten samt ingick i den s.k. ALV-fakulteten.

Bedömargruppen framförde kritik mot denna organisationsmodell som på ett olyckligt sätt leder till splittring både av arkitekturkunnandet och beslutsfattandet. Arkitekturämnets utveckling görs dessutom beroende av beslut i icke arkitekterna organ. Enligt bedömargruppen borde Arkitektur bli en självständig enhet, där såväl forskning som grundutbildning bedrivs och där ansvaret för kvalitet och ekonomisk styrning är samlad.

Organisationsdiskussionerna fortsatte även sedan utvärderingen avrapporterats. En lösning av huvudfrågorna uppnåddes först i samband med den samlade förändring vid KTH, som genomfördes år 2000/01, då Arkitekturskolan med till denna kopplad forskningsorganisation fick ställning som självständig enhet, utgörande ett av högskolans sju utbildningsområden. År 2000 tillsattes en ny dekanus som gavs stora befogenheter. Till dekanus kopplades ett utbildningsråd som vid årsskiftet 2000/2001 ersattes av en styrelse med dekanus som ordförande och i övrigt

bestående av externa ledamöter, representant för rektor, en representant för skolans lärare, representanter för administrativ personal samt studenterna. Dekanus påbörjade omgående vid sitt tillträde ett arbete med syftet att reformera utbildningen, som började införas redan läsåret 2000/01 och genomfördes i flera årskurser samtidigt.

Det har inte klart framgått hur mål och principer för den nya utbildningen tagits fram. Att döma av den snabba introduktionen och det sätt på vilket fortsatta förändringar genomförs, förefaller idéerna bakom utbildningen och den organisation som byggts upp för dess genomförande ha utvecklats relativt självständigt av dekanus. Förslagen har i allmänhet ganska direkt fastställts att gälla, ofta efter att vid stormöten eller andra för ändamålet ordnade möten ha presenterats för sektionens lärare och studenter. En avgörande förutsättning för att förändringarna vid Arkitekturskolan och av arkitektutbildningen vid KTH på kort tid har kunnat genomföras har varit att dekanus åtnjutit rektors förtroende och fått starkt stöd av honom.

Parallellt med förändringarna av utbildningen introducerades en ny tjänstestruktur för dess genomförande. Ett 40-tal, huvudsakligen yngre, praktiskt verksamma arkitekter har successivt rekryterats och givits treåriga deltidförordnanden. Detta har genomförts bl.a. för att ge satsningen större kontinuitet än vad som hade varit möjligt med anlitan av de gästlärare som tidigare huvudsakligen svarat för undervisningen på KTH:s arkitektskola. Den nya utbildningsmodellen tycks i varje fall inledningsvis ha mottagits mycket positivt av studenterna. Också vid uppföljningen var studenterna noga med att påpeka att de i grunden ser positivt på vad förändringarna, av studenterna benämnda paradigmskifte, medfört. Samtidigt framgår av dagens studentreaktioner och i samtal med lärarna att genomförandet av den förändrade utbildningen brister i tydlighet, konsekvens och förutsägbarhet. Man upplever idag stora organisatoriska, arbetsmiljömässiga och utbildningsrelaterade problem i verksamheten⁴⁹.

Överordnade förutsättningar för framtida utbildningskvalitet

Dekanus har inför uppföljningen redovisat de visioner och mål för utbildningen som lett hans arbete med att förnya arkitekturskolan. Utveckling av kunskap och kompetens med inriktning mot arkitektens kärnområde ses, liksom visionen av en tidsenlig, framtidsinriktad arkitektutbildning som allt överskuggande ledstjärnor i kvalitetsarbetet. De redovisade målen skiljer sig i övrigt inte på något avgörande sätt från vad som anges i EU-direktiv och examenskrav men är inte lika omfattande som dessa. Dekanus säger sig dessutom ha ytterligare specifika mål för arkitektutbildningen vid KTH, men har valt att inte ge dessa mål någon spridning. Han avsåg dock vid tidpunkten för vårt inledande samtal⁵⁰ att lägga ut dem på nätet i en nära framtid. Skolan har också ambitionen att påverka branschen. Dekanus hävdar att de av bedömargruppen redovisade problemen i svensk arkitektutbildning också utgör strukturproblem i branschen.

Dekanus hävdar i övrigt att de brister i arkitektutbildningen vid KTH som påtalades av bedömargruppen vid utvärderingen 1998/99 i princip är helt eller delvis avhjälpda. De problem som återstår att lösa skylls helt på bristande resurser. Den stora, allt överskuggande frågan för KTH:s arkitektutbildning – liksom för svensk arkitektutbildning generellt – sägs vara att få kraftigt utökade resurser, i paritet med vad som gäller för de nordiska grannländerna och för de svenska designutbildningarna.

⁴⁹ Studenterna har genom sina valda representanter sammanställt ett omfattande dokument "Respekt och resurser. Förutsättningar för arkitektur med studenternas villkor i fokus", där man fört samman kritiska synpunkter från arkitekturstudenterna i tre årskurser. Här går man igenom de brister som man upplever under rubrikerna: Den fysiska miljön, Det organisatoriska, Informationen, Det akademiska, Arbetsverktygen samt Den psykosociala miljön. Dekanus har besvarat kritiken. Han säger sig vara medveten om bristerna. De flesta sägs endast kunna lösas genom kraftigt ökade resurser.

⁵⁰ Mötet hölls 030129. Inga nya målsättningar fanns på hemsidan i uppföljningens slutfas (030515)

Det finns alltså såväl visioner och mål som viss medvetenhet om brister i den verksamhet som uppföljningen har att bedöma. Eftersom den nya utbildningen, som sägs ännu inte ha funnit sin slutliga form, bara är inne på sitt tredje år och kursbeskrivningar, liksom annat planeringsunderlag antingen saknas eller är mycket allmänt formulerade, är möjligheterna att beskriva och kommentera utbildningens innehåll begränsade. Utbildningsmetodik, liksom organisatoriska och andra överordnade förutsättningar för att nå en önskad utbildningskvalitet kan ändå tas upp till diskussion.

Ytligt sett finns likheter mellan vad bedömargruppen angav som önskvärt för Arkitekturskolan och den vision och de åtgärder för arkitektutbildningen vid KTH som rektor och dekanus presenterat och vidtagit; en självständig verksamhet, styrd mot ett antal lokalt formulerade mål. Det finns ändå avgörande skillnader mellan de båda ansatserna, främst avseende det sätt på vilket målsättningar och förändringar förankrats och den fortsatta utvecklingen görs känd och inarbetas i organisationen. Även om det kan ha upplevts som nödvändigt att starta upp förändringsarbetet utgående från en vision som utvecklats av en eller ett fåtal personer, förefaller ledningen fortfarande i mycket liten utsträckning vara intresserad av att förankra sina visioner i organisationen eller att utveckla sina planer i samverkan med denna. Konsekvenserna är på flera sätt oroande.

Rent praktiskt innebär det att det är en mycket liten grupp som har att utveckla planer och program för den nya utbildningen. Det är delvis samma personer som ålagt sig att ägna riklig tid åt studenterna i omfattande uppföljningsinsatser av den nya utbildningen, som ställer mycket stora krav på handledning och individuell kritik. Att döma av samtalen vid uppföljningen, så tycks dessutom kostnaderna för rekryteringen av den lärarkader som setts som en nödvändig förutsättning för utbildningsreformen ha inneburit svårigheter att åtgärda brister i andra delar av verksamheten.

Många av de problem som påtalats av studenterna avseende oklarheter i beslutsfattandet, försenad schemaläggning, m.m.⁵¹ tyder också på att den rent administrativa sidan av utbildningsreformen inte ägnas tillräcklig uppmärksamhet och saknar relevanta resurser. Genomförande av och information om en förändringsprocess av den omfattning och karaktär, som här skall genomföras är givetvis mycket resurskrävande.

Utbildningens uppläggning

Som redan antytts utgör en grupp nyrekryterade arkitekter det förmodligen viktigaste verktyget i den förändrade arkitektutbildningen på KTH. Dessa arkitekter, alla med ett antal års praktisk, väl vitsordad verksamhet bakom sig, fungerar som handledare och ateljéföreståndare inom basutbildningen för grupper om 20–25 studenter⁵². De formulerar projekt och övningsuppgifter och arbetar också i övrigt med stor självständighet inom ramen för årskursgemensamma, idémässigt definierade uppgifter. Parallellt med ateljéundervisningen, i vilken också metod- och verktygsträning samt projektanknutna föreläsningar integreras, ges årskursvisa föreläsningar i konst, konstruktion och arkitekturhistoria.

Studenternas första kontakt med arkitektutbildningen är en s.k. *crash course*, ett relativt komplext, högintensivt projekt⁵³. Första årets hösttermin kan ses som tre projekt eller ett enda projekt, uppdelat i tre delar. Vårterminen upptas av två större projekt som placeras i samma geografiska

⁵¹ Se också *Utbildningstransparans och kvalitetskontroll* angående oklarheter och avsaknad av information.

⁵² I uppföljningen har begreppet ateljé använts enhetligt för att beteckna de lokaler och sammanhållna mindre grupper där en av en specifik lärargrupp handledd konstnärligt eller projektinriktad utbildning genomförs. I KTH:s dokument används beteckningarna *unit* eller *studio*.

⁵³ Sådana tematiskt inriktade 6-veckors intensivkurser återkommer i starten av varje hösttermin genom hela utbildningen. De är obligatoriska i samtliga årskurser.

område. Utbildningen innebär en kvalificerad diskussion av centrala arkitektoniska begrepp, som främst förs vid kritiktillfällena och samtidigt behandlar detalj och fågelperspektiv. Uppbyggnaden utgår från en av varje grupp bestämd utgångspunkt; ”inre logik”, ett verktyg för att få fokus och sammanhang och för att undvika fördomsfulla val.

Andra årets projekt är till största delen upplagda som små examensarbeten. Valfrihet i projektvalen med viss arkitektonisk begränsning eftersträvas. Hittillsvarande olikheter mellan lärarlagen stramas upp så att behandling av visst gemensamt ämnesinnehåll skall kunna säkerställas. Också detta år kompletteras ateljéprojekten med för årskursen gemensamma projekt och föreläsningar.

Det tredje årets karaktär har växlat sedan förändringsarbetet påbörjades. Från att ha innehållit med fjärde årskursen gemensamma valbara projekt utgör det nu den avslutande delen av den obligatoriska utbildningen som tillsammans med tillämpningsprojekt, portföljgenomgång och delvis ämnesbestämt innehåll avses förbereda för en kommande mellanexamen och fungera som en brygga till de valbara utbildningarna.

Inom den under hela basutbildningen använda ateljémodellen verkar huvudsakligen permanenta lärarlag. Dessa byggs upp av personer som med deltidsförordnanden följer gruppen; ateljéföreståndaren jämte ytterligare någon av de nyrekryterade arkitekterna (tillsammans 100 procent), en eller två konstnärer (totalt 3 veckor) samt en konstruktör (10 procent). Dessa lärarlag svarar för handledning och kritik⁵⁴ samt genomför till projekten knutna föreläsningar och övningar. Den årskursansvariga deltar vid några kritiktillfällen i varje grupp och svarar för flera enskilda samtal med varje elev. Kontakt mellan ateljéerna hålls med hjälp av månadsvis återkommande möten, där samtliga lärare i varje årskurs deltar.

De valbara utbildningarna har i den nya utbildningen hittills presenterats som för 3:an och 4:an årskursblandade spår som kan omfatta ett eller flera projekt kring en särskild tematik, där teoretiska moment växlar med tillämpade och viss forskningsanknytning varit tänkbar. Eftersom tredje årskursen nu ingår i den obligatoriska utbildningen, behöver konceptet bearbetas, men avses i sina huvuddrag bibehållas.

Ett antal lärare från den tidigare organisationen deltar i den nya grundutbildningen, dels med visst ansvar för delar av basutbildningen och dels som ämneslärare i arkitekturhistoria, arkitekturteori och konstruktionslära. Några av dem ansvarar för ett eller flera projekt i olika fördjupningsinriktningar i den valbara utbildningen och handleder ett antal examensarbetare. Den hittillsvarande absoluta friheten att välja projekt i arkitektutbildningens fördjupningsdel avses emellertid komma att begränsas. En uppstramning, syftande till att i högre grad styra projekten mot arkitekturämnets kärna planeras.

En målsättning är att den valbara utbildningen skall möjliggöra en vidgad yrkesroll. Nya utbildningsinriktningar kan etableras vid en förändring av examenssystemet mot masters-/magisterexamen, exempelvis i *Construction Management* och *Urban Planning*. Tankar finns på en magisterutbildning i Stadsplanering, då tillsammans med enheten för Infrastruktur⁵⁵.

Även det avslutande året påverkas av den ändrade balansen mellan obligatorisk och valbar utbildning. Examensarbetet med sina 20 poäng har här sin givna plats, men de frivilliga 20 poängen, som hittills i den nya utbildningen givits arkitekturteoretisk, forskningsanknuten

⁵⁴ Avdramatiserad kritik, ett tillfälle för fördjupad arkitekturdiskurs, ges inledningsvis varje vecka.

⁵⁵ En enhet inom KTH:s utbildningsområde ILV. (Infrastruktur, Lantmäteri, Väg och Vatten)

inriktning kan alltså komma att förändras. Av svaret från dekanus på en sen fråga⁵⁶ om uppläggning av den valbara utbildningen framgår att den i princip tänks genomföras som basutbildningen, men på ett sådant sätt att studenterna ges ökad självständighet i arbetet.

Utbildningstransparans och kvalitetskontroll

Möjligheterna idag för en utomstående, exempelvis en potentiell sökande till utbildningen eller en utvärderare, att via nätet eller på annat sätt få information om innehållet i skolans utbildning eller att få en uppfattning om hur utbildningen bedrivs är mycket begränsad. Tillgänglig nätbaserad information är så gott som uteslutande inriktad mot att beskriva de formella ramarna för utbildningen. Skolans helt nya hemsida är klart utformad och förefaller ha goda möjligheter att såväl rymma väsentlig information som att möjliggöra kommunikation. Att den ännu inte svarar mot förväntningarna torde dels bero på tekniska problem och dels på att underlag saknas.

Också den information om utbildningen som finns i kurskatalogen eller i andra presentationer utgörs till största delen av uppgifter om poäng, tider, behörighetskrav och liknande. Dessutom redovisas visioner och allmänna mål. Materialet beskriver således ambitionerna mer än den pågående verksamheten. Att det förhåller sig på detta sätt sammanhänger givetvis med den omvandling av utbildningen som är på gång och beror sannolikt också på resursbrist och datatekniska problem. Samtal vid uppföljningsbesöket indikerar att informationsbristerna också kan upplevas som en medvetet genomförd strategi, syftande till att bibehålla en viss rörelsefrihet för förändringar.

För de personer som vill informera sig om utbildningsutbudet vid Arkitekturskolan, främst givetvis de studenter som går där eller kan tänka sig vilja påbörja studier på skolan, är det emellertid väsentligt att saklig, intresseväckande information om utbildningen vid skolan samt om pågående och inom den närmsta tiden planerade kurser omgående görs tillgänglig.

Dålig överblick över utbildningsförloppet, bristande information om kommande kurser och möten, avsaknad av eller oklara rutiner samt oklar ansvarsfördelning utgör några av de brister som studenterna upplever som de kanske mest påtagliga i sin kritik av Arkitekturskolan.

Inom de olika årskurserna i basutbildningen läggs stor vikt vid den individuella uppföljningen av studenterna⁵⁷. Olika uppfattningar råder om hur ofta erfarenhetsåterföringen från genomförda aktiviteter äger rum. Medan de utbildningsansvariga och några av lärarna hävdar att de görs ofta, menar studenterna att de genomförs alltför sällan⁵⁸.

Den individuella portföljen i vilka studenterna samlar sina projekt och andra övningar påbörjas omgående vid studiestarten och fylls på under hela utbildningen. Ett särskilt studieråd följer kontinuerligt upp de studerande med hjälp av arbetsprover ur portföljen. Studierådet ger också systematisk vägledning och etablerar enhetliga principer kring godkännanden och uppflyttningar och sätter därmed kollektiv nivå på utbildningen.

Genomströmning och examination

Medianstudietiden är oförändrad sedan utvärderingen 1998/99, dvs. 6,7 år. Antalet utexaminerade har de två senaste åren varit 57 respektive 68 studenter, dvs. 67–80 procent av

⁵⁶ 030505

⁵⁷ Enligt den basutbildningsansvariga har varje student tre enskilda samtal med den årskursansvariga i 1:an, den sista tillsammans med andra lärare. Därefter genomförs två enskilda samtal per termin.

⁵⁸ En förklaring till att uppfattningarna varierar på detta sätt kan vara att studenterna endast ser kursutvärderingar som efter kurserna ifyllda blanketter, medan de utvärderingar, som kursledningarna talar om mer kan ha haft karaktären av samtal under kursens gång.

antalet intagna ca 7 år tidigare⁵⁹. Under de fem senaste åren har andelen studenter som tagit en frivillig s.k. 200-poängsexamen varierat från ca 40 procent (i allmänhet) till ca 20 procent (år 2001) av det totala antal arkitektstudenter som utexaminerats.

Sammanfattande bedömning

Det är uppenbart att utgångspunkten för förnyelsearbetet vid Arkitekturskolan på KTH har varit att utveckla en kvalitativt högtstående, internationellt konkurrenskraftig arkitektutbildning. Det har gällt att skapa den bästa arkitektutbildningen i Sverige, fullt jämförbar med det bästa som kan erbjudas på andra håll i världen. För att nå detta mål, som torde ha starkt stöd hos KTH:s ledning, har man utvecklat en intensivt bedriven, huvudsakligen ateljébaserad basutbildning, från starten inriktad på att utveckla var och ens förmåga att praktiskt och teoretiskt hantera komplexa arkitektoniska begrepp och problem. Den helhjärtade satsning som gjorts på detta starka och krävande pedagogiska koncept kräver stora resurser. Det förefaller uppenbart att de för dagens arkitekt- och civilingenjörsutbildningar bestämda ersättningsbeloppen inte räcker till för en arkitektutbildning av detta slag. De stora problem som verksamheten vid Arkitekturskolan uppvisar torde delvis kunna skyllas på att kvalitetssatsningen på basutbildningen tillåtit ta allt för stor del av skolans samlade resurser.

KTH:s arkitektutbildning har annars klara kvaliteter. Den stimulerar redan från början den enskilda studenten att göra bruk av sin kompetens och kreativitet och ger honom/henne möjligheter att utvecklas i en känd, överblickbar krets av kamrater och lärare. Den använder sig av den stora resurs som studenterna kollektivt utgör⁶⁰. Planerna innehåller också den för en krävande utbildning av detta slag nödvändiga kompletterande uppföljningen, ambitiöst upplagd med täta individuella samtal.

Det finns emellertid också såväl pedagogiska som andra problem med Arkitekturskolans basutbildning⁶¹. Ett väsentligt problem i den nya basutbildningen är en följd av att i stort sett samtliga de lärare som är verksamma i kärnverksamheten där, är förordnade på deltid och inte är involverade i verksamheten i övrigt. Detta försvårar utvecklingen av en långsiktigt fungerande kontinuerlig utbildningskultur, där erfarenheter tas till vara och kollektiv kunskap utvecklas. Här måste större mångfald i lärarkadern eftersträvas. Kompletterande tillsättningar av ett antal tillsvidareanställda lärare och forskare kan vara ett sätt att åstadkomma en sådan förändring.

Ett annat problem med pedagogiken är att det är svårt att förmedla ett specifikt kunskapsinnehåll i en utbildning som i så hög grad inriktar sig på individuell utveckling. Även om samtalen vid platsmötet gjorde klart att problemet uppmärksammats, så är det svårt att se att man har hittat en modell att lösa det. De kompletterande kurser som lagts utanför ateljéerna förmedlar inte rent arkitektspecifika kunskaper. Till viss del kan sådana på ett mer strukturerat sätt läggas in i ateljéundervisningen under andra och tredje året. Genom valet av teman för i de obligatoriska årskursinledande intensivkurserna kan ytterligare kunskapsområden behandlas.

Dock saknas en sammanhållen period för teoretiskt inriktade, mer akademiskt bedrivna studier under basutbildningen. Ett tänkbart alternativ skulle vara att ge tredje året en radikalt annorlunda utformning, som pedagogiskt och innehållsligt kompletterar de två första. Även om en sådan lösning vad beträffar innehållet möjligen kan vara på väg i den omarbetning som tredje året nu genomgår, finns inga tecken på att en förändrad pedagogik övervägs.

⁵⁹ Enl. uppgift från studierektorn förefaller antalet utexaminerade år 2003 att öka betydligt.

⁶⁰ se *Eleverna*

⁶¹ De risker för ”snedtändningar” av olika slag som kan drabba främst svagare studenter i de mycket självständiga ateljéerna, där arbete och nära, kontinuerlig samvaro ställer stora krav på samtliga involverade bör kunna hanteras inom ramen för de täta uppföljningsmötena. Inga problem av detta slag har heller tagits upp av studenterna. Jag utgår från att frågan nog och kontinuerligt bevakas, så att eventuella tendenser kan upptäckas i tid.

Det har inte varit möjligt att ur det av dekanus sammanställda materialet eller på annat sätt dra några säkra slutsatser om hur arkitekturforskningen avses introduceras i eller samverka med utbildningen på Arkitekturskolan vid KTH⁶². Någon medvetet organiserad samverkan mellan grundutbildning och forskning tycks inte planeras. Det framgår inte om ledningen har förståelse för de krav som en sådan samverkan ställer. Trots att Arkitekturskolan nu har en självständig, för hela verksamheten samlad ställning är den internt splittrad i delar som har uppenbara svårigheter att kommunicera. Det finns ingen för forskare och utbildare gemensam arena för samtal och kunskapsbygge som skulle kunna stimulera till samverkan och utveckling av breda, gemensamma och långsiktigt tänkta program. Generellt måste också möjligheterna till resursbesparande synergieffekter bedömas vara små.

Inte bara den rent operativa ledningen utan också allt idéarbete och all planering, samordning, information och uppföljning av den nya arkitektutbildningen, liksom all övrig verksamhet vid Arkitekturskolan tycks idag vara helt beroende av ett litet antal personers åsikter, beslut och arbete. Anledningen till detta måste troligen sökas på flera håll. Ett viktigt hinder mot att fler personer engageras i arbetet är givetvis bristen på resurser, men detta är förmodligen inte det viktigaste skälet.

Dekanus säger sig samråda med och söka stöd för sina åtgärder hos flera av styrelsens ledamöter men förefaller i övrigt avstå från att utveckla sina tankar i reella samråd inom organisationen. Denna ledarstil samt avsaknaden av traditioner på KTH-A avseende överbryggande samverkan, liksom sedan länge negligerade akademiska former för diskussion och beslutsfattande, torde utgöra viktiga hinder för en bredare upplutning kring verksamheten.

För att vidareutveckla det lovande pedagogiska arbete som påbörjats i basutbildningen och ta till vara den mångsidiga kompetens som finns på skolan med syfte att bygga upp en långsiktigt fungerande verksamhet och arkitektutbildning vid Arkitekturskolan KTH behövs såväl radikala förändringar av arbetsklimatet vid skolan som en förnyelse av formerna för verksamhetens bedrivande⁶³. En nödvändig, men definitivt inte tillräcklig, förutsättning för att dessa förändringar skall kunna genomföras är att skolans ekonomiska problem löses på ett sätt som möjliggör en fortsatt, långsiktigt bedriven verksamhet.

Lunds tekniska högskola

Liten historik – från utvärdering till dagsläge

Ett handlingsinriktat projekt, utgående från en intern vision som syftade till att reformera arkitektutbildningen hade strax före utvärderingen 1998/99 initierats vid LTH. Rektor tog aktiv del i arbetet som leddes av en nytillsatt utbildningsdekanus. LTH:s ledning tillsköt också medel till utvecklingen av den nya utbildningen. Arbetet med att få till stånd den önskade kvalitetshöjningen var brett upplagt och involverade såväl forskare och lärare som studenter och

⁶² Dekanus A-KTH har dock initierat CRSD, Centre for Research in Structural Design, en för de tekniska högskolorna gemensam forskningsgrupp, som också avses påverka grund- och magisterutbildning.

⁶³ Under de senaste fyra åren har alla undervisnings- och forskningstjänster vid KTH-A bemannats med tidsbegränsade förordnanden, detta för att rekrytera den i uppföljningen nämnda praktikerkadern. Mot detta och mot sättet att utannonsera tjänsterna har ett antal forskare och forskarstuderande vid KTH riktat klagan i brev till Högskoleverket. I sitt svar hänvisar Högskoleverket till de sedvanliga överklagandemöjligheterna och konstaterar att lärarnas kompetens, möjligheter till kompetensutveckling och arbetsförhållanden skall bedömas vid Högskoleverkets kvalitetsgranskning av högskoleutbildningar, för arkitektutbildningarna 2005. Inom ramen för denna uppföljning har det inte varit möjligt att undersöka tillsättningsförfarandet. Att det negativt påverkar befodringsförhållanden för forskarna och samarbetsklimatet generellt på skolan är uppenbart. Bedömning av konsekvenserna för utbildningen av lärarrekryteringen bör kunna utläsas på olika ställen i den sammanfattande bedömningen. Se också avsnitt *Personalfrågor – problem och möjligheter*.

representanter från näringslivet/branschen. Det ledde våren 2000 till att beslut om en ny utbildningsplan kunde fattas. Denna började årskursvis införas läsåret 2001/02.

Vad som är orsak och vad som är följdverkningar i den fortsatta utvecklingen är svårt att avgöra. Av det material som ställts samman inför uppföljningen framgår att man vid nystarten av utbildningen som innebar radikala förändringar av utbildningspedagogiken, trots fortsatt omfattande förberedelsearbete, inte hade nått full enighet om mål och principer för den nya utbildningen. Några förändringar av organisation eller tjänstestruktur genomfördes heller inte i samband med införandet av den nya utbildningsplanen. Total samstämmighet om planen inom de enheter som hade ansvaret för att genomföra den, uppnåddes därför aldrig innan den togs i bruk.

Genomförandet av den nya utbildningen har följaktligen mött problem. Studenterna författade i början av 2002 en protestskrivelse som bland annat tillställts Högskoleverket, där högskolans ledning anklagas för att sabotera reformen⁶⁴. Utbildningsdekanus avgick under våren 2002. Ungefär samtidigt avgick också den från samhället utanför högskolan rekryterade ordföranden i utbildningsnämnden i samband med att en rådgivande strateginämnd inrättades direkt under högskoleledningen för att ge stöd i framtida val av utbildnings- och forskningsåtgärder med inriktning mot samhällsplanering, arkitektur och bebyggelse.

Överordnade förutsättningar för framtida utbildningskvalitet

Vid platsbesöket⁶⁵ kunde vi konstatera att de första två årens undervisning bedrivs enligt den nya planen och att den tycks röna stor uppskattning av såväl involverade lärare som studenter. Den fortsatta planeringen av utbildningens tredje år var emellertid, ett halvt år före start, behäftad med osäkerhet. Uppföljningssamtalen visade att målsättningen för den nya utbildningen och tankarna bakom dess uppläggning ännu inte helt accepterats av samtliga de enheter som på olika sätt har varit eller kommer att bli involverade i den.

I samtalen med lärare och studenter upplevdes ett starkt positivt engagemang för utbildningsreformen i de sammanhang där den hittills genomförts. Samtidigt uttrycktes frustration över vad man upplevde som ett svek från högskolans ledning mot den delvis nydanande utbildning som man varit med om att utarbeta.

Den organisatoriska verklighet i vilket implementeringen av planen och det fortsatta förändringsarbetet bedrivs kännetecknas av en långt driven ansvarsuppdelning. En utgångspunkt för alla utbildningsprogram på LTH är åtskillnaden mellan beställare och utförare av utbildning, något som leder till tydlighet när det gäller olika kursers innehåll och kvalitet. LTH:s ledning talar om en brandvägg i studentsäkerhetssyfte. Utbildningsnämnden för arkitektur beställer således kurser (och följer upp innehåll och kvalitet) hos högskolans institutioner som lägger fram förslag till kurser och svarar för deras genomförande. Institutionerna har också det direkta personalansvaret. Två arkitekturanknutna institutioner levererar så gott som all utbildning inom utbildningsprogrammet för arkitektur⁶⁶. Man har från högskoleledningen under någon tid försökt att slå samman dem till en. Enligt samtal med rektor vid platsbesöket skall sammanslagningen ske innan budgetarbetet för läsåret 2003/04 påbörjas.

De för den önskade utbildningsprofilen strategiskt viktiga tillsättningarna av de vid institutionerna placerade högre tjänsterna hanteras vid LTH i ett antal lärarförslagsnämnder. Ärendebereidningen vid tillsättning av dessa tjänster i arkitekturämnen hanteras av en för Maskin,

⁶⁴ DISSA LTH!: öppet brev till LTH:s ledning från arkitektstudenternas representanter (Lund 020212)

⁶⁵ 030123

⁶⁶ Teoretiskt finns möjligheter att beställa kurser från institutioner utanför LTH, exempelvis från SLU/Alnarp.

Väg och Vatten och Arkitektur gemensam lärarförslagsnämnd⁶⁷. Sedan någon tid har högskoleledningen dessutom, som tidigare nämnts, inrättat en rådgivande strategigrupp ämnad att stödja ledningen i dess inriktningsbeslut rörande forsknings- och utbildningssatsningar avseende samhällsplanering, arkitektur och byggande. I denna grupp avses enligt rektor bl.a. frågor avseende lämplig tjänstestruktur liksom program för tillsättning av högre tjänster behandlas. Betydelsefulla frågor avseende arkitekturämnet behandlas alltså idag i flera organ, varav utbildningsnämnd och strategigrupp har externa medlemmar och några är gemensamma för flera ämnen⁶⁸.

Utbildningens uppläggning

Den nya basutbildningen vid LTH bygger för åk 1 och åk 2 på årskursblandande ateljéer med 25 studenter från varje årskurs, där olika projekt planeras, genomförs och går igenom och där till projekten knutna övningar och seminarier genomförs. Parallellt härmed samlas samtliga ateljéer (150 studenter) till gemensamma föreläsningar i arkitekturhistoria, arkitekturteori, konst och konstruktionskunskap, dels föreläsningar som stödjer projektarbetet, dels sådana som utvecklats i ämnesspecifika kursplaner. Man följer en så långt möjlig årskursblandad undervisning, något som man har goda erfarenheter av och som möjliggjorts genom ett för alla ateljéer parallellt genomfört tematiskt upplägg av fyra baskurser, som kan läsas i vilken följd som helst⁶⁹. Undantaget utgörs av första terminens första hälft, då nybörjarna genomgår en grundkurs i arkitekturens begrepp, arbetsredskap och tänkande. Undervisningen följer alltså en gemensam plan, där till övervägande del samma frågeställningar behandlas, men temats projekt och övningsuppgifter väljs av varje ateljé för sig, utgående från lärares och studenters intressen och förutsättningarna i övrigt. Också när det gäller sättet att gripa sig an uppgifterna och att hantera kritikfallena agerar ateljéerna oftast självständigt.

Syftet med ateljéundervisningens ämnesintegrerade arbetssätt, där man i baskurserna sammanfört flertalet tidigare småkurser sägs vara att stärka studenternas förmåga att praktiskt och teoretiskt behandla centrala problem. Som kursansvariga och ateljéföreståndare anlitas lärare/forskare med erfarenhet av projektundervisning från olika avdelningar inom Institutionen för arkitektur, medan de timanställda övningsassistenterna till största delen är praktiskt verksamma arkitekter eller planerare med några års yrkeserfarenhet. För att samordna och planera övergripande, se till att väsentliga erfarenheter från arbetet sprids mellan ateljéerna och i övrigt stödja lärarna finns en årskurs- och ateljéoberoende utbildningssamordnare.

Som framgår erbjuder den ateljéundervisning som nu prövas i Lund stor variation vad avser gruppstorlek och pedagogik. När det gäller lärartätheten ligger de ekonomiska övervägandena i botten. Den tematiskt uppbyggda undervisningsmodellen gör det möjligt att på ett rationellt sätt genomföra föreläsningar och teoretiska studier. I gengäld försöker man att se till att det finns minst två övningsassistenter i ateljén under kritiska skeden i projektarbetena. Såväl projekten som flertalet övningar genomförs oftast individuellt eller i grupper om 2–3 studenter. De försök som gjorts med projektarbeten i större grupper har inte visat sig lyckosamma. Det tycks främst vara två utbildningsmoment, där man upplever en otillräcklig lärartäthet, dels de arkitekturteoretiska seminarierna, där studenterna delats upp i 8 grupper på ca 18 studenter och dels projektens

⁶⁷ Arkitektur är ett litet ämne, som inte automatiskt representeras i nämnden. Därför finns regler som garanterar att en företrädare för arkitekturämnena deltar i beslut som rör tjänster inom dessa ämnen.

⁶⁸ Utöver de här nämnda organen tillkommer en för hela LTH gemensam forskarutbildningsnämnd samt en husstyrelse med ansvar för lokalanvändningen.

⁶⁹ Exempelvis: Loop 1, Baskurs A: Att se och uppleva bostaden. Bostadens anatomi och metamorfos, Baskurs B: Att bygga en bostad I (Ett bostadskvarter planeras, Ett bostadshus projekteras), Baskurs B: Att bygga en bostad II (Studieras; arkitektur och boende, Förändra, förbättra), Loop 2, Baskurs D: Att bygga i staden. Den offentliga byggnaden och platsen.

kritikgenomgångar, där det trots genomgångar i mindre grupper⁷⁰ är svårt att tillfredställande hantera individuell kritik.

I det vid platsbesöket ännu ej fastlagda programmet för det tredje året planeras dels en tillbakablickande del, som skall ge varje student tillfälle att reparera eventuella brister, dels förberedande, men ändå självständigt fungerande obligatoriska grundkurser som skall introducera och ge visst baskunnande i de fyra eller fem teman som avses konstituera det valbara ämnesutbudet i de högre årskurserna. Planerna för de föreslagna 5-poängskurserna är ambitiösa och torde tillsammans ge såväl den önskade breda introduktionen till arkitektens yrkesutövning som intresseväckande inblickar i olika möjligheter till fördjupning inom ämnet.

Inom den valbara delen av den framtida utbildningen inom arkitekturprogrammet vid LTH är avsikten att erbjuda inriktningar som ämnesmässigt breddar basutbildningen och samtidigt ger möjlighet till fördjupning inom vissa aspekter av arkitekturvetenskapen. Det är fråga om både nya teman och utveckling av befintliga valbara program, som idag lockar studerande från andra svenska och utländska arkitekturskolor⁷¹. Idag har mellan en tredjedel och hälften av projekten varje termin anknytning till pågående forskning. Att döma av planerna för tredje årskursens introduktionskurser kommer möjligheterna till samverkan med skolans pågående forskningsverksamhet att kunna tas till vara och vidareutvecklas i den nya valbara utbildningen.

Som tidigare nämnts (i avsnittet *Både arkitektur- och arkitektutbildning*) har man i Lund förberett inrättande av en akademisk utbildningsinriktning inom ämnet arkitekturkunskap utöver dagens yrkesinriktade arkitektexamen. Den bakomliggande tanken har varit att en basutbildning i arkitektur med därtill kopplad mellanexamen skulle kunna kombineras med andra utbildningar, t.ex. i trafikplanering eller konstvetenskap, och därmed bli till nytta för studenter som väljer ett annat yrke än arkitektens.

Utbildningstransparans och kvalitetskontroll

Generellt gäller att dialogen mellan beställare och utförare av utbildning vid LTH medfört att det finns ett åskådligt och klarläggande underlag för den student eller utvärderare som vill ta del av vad som gäller för undervisningen inom arkitektur i Lund. De olika momenten i utbildningen är relativt detaljerat redovisade, något som ger möjligheter att följa upp utbildningen och genomföra de förändringar som erfordras. Inför upprättande av nya utbildningar, exempelvis det planerade tematiska ämnesutbudet i den valbara utbildningen pågår, att döma av exempel, en konstruktiv dialog mellan den för utbildningsprogrammet ansvariga utbildningsnämnden och den ämnesinriktade institutionen, där bl.a. förhållandet mellan vad som bör vara obligatorisk kunskap och vad som hör till den valbara fördjupningen kommer upp till ytan.

Det föreligger alltså ett bra underlag för den nätbaserade informationen avseende arkitektutbildningen på LTH. Det visar sig emellertid svårt att få fram såväl allmän information om arkitektutbildningen som specifika uppgifter om valbara kurser och projekt. Några projekt, presenterade med spännande bildmaterial, saknar i gengäld uppgift om status och plats i utbildningen. Det förefaller alltså finnas anledning att utveckla en mer användarvänlig nätbaserad informationsstrategi för den som söker sig till arkitektutbildningen.

Den pågående introduktionen av det nya utbildningskonceptet följs upp med återkommande samtal mellan lärare och studenter inom varje ateljé. Enligt samtalen vid uppföljningsbesöken

⁷⁰ Ateljéns 50 studenter delas upp i 4 grupper med 3 lärare eller i 2 grupper med 4 lärare per grupp.

⁷¹ Följande förslag till fördjupningsutbildningar diskuteras: Arkitektur – rum och kultur, Arkitektur – Star Design (fokuserar på extrema miljöer och på vad arkitektur och design gör. Lär ut och tillämpar ett dynamiskt systemtänkande, betonar arkitektur och design som medel för förändring), Byggnadskonst, Laboratorium för rums- och arkitekturgestaltning, samt Stadsutveckling – stadsutformning.

upplever såväl studenter som lärare att de deltar i och påverkar utvecklingen av en i huvudsak väl fungerande utbildning. Såväl utbildningskonceptet som ingående kurser och projekt avses dessutom utvärderas, bl.a. med hjälp av studentutvärderingar.

De verktyg som anvisas för uppföljningen av studenternas prestationer är främst portföljen, där studenten successivt samlar projekt och andra övningsresultat och en av ateljéföreståndaren i samråd med övriga lärare och studenten gjort skriftlig terminsutvärdering. Användningen av dessa verktyg för den individuella uppföljningen av studierna blev inte föremål för närmre diskussion vid platsbesöket.

Genomströmning och examination

Genomströmningen idag är ungefär oförändrad i förhållande till 1998/99. (6,6 respektive 6,7 år). Antalet examina har under senare år legat kring 45 stycken, dvs. 75 procent av de sju år tidigare intagna. Detta innebär en klar ökning från slutet av 1990-talet, då motsvarande tal låg kring 65–70 procent, något som troligen utgör resultatet av medveten uppföljning.

Sammanfattande bedömning

En intressant och genom en bred och omfattande samrådsprocess väl förberedd modell för arkitektutbildningen har börjat tas i bruk vid LTH. Att döma av vad som hittills genomförts och planerats, så har man med den reformerade basutbildningen lagt grunden för att uppnå den önskade kvalitetshöjningen. De två första ateljébaserade årskurserna förefaller kunna balanseras på ett utmärkt sätt av det tredje årets tematiskt uppbyggda kurser med blandad akademisk och tillämpad karaktär. En på detta sätt genomförd basutbildning bör både kunna ge orienterande kunskaper inom hela utbildningsområdet som det definieras i examensmålen och ge inblickar i ett antal väsentliga fördjupningsområden.

Den planerade valfria delen av utbildningen förefaller kunna erbjuda ett varierat utbud av fördjupnings- och breddningsutbildningar, några med god förankring i inom vid LTH bedrivna forsknings- och utvecklingsverksamhet och andra som innebär vidareutveckling av kända, hittills lyckosamma tematiska studier.

En väsentlig förutsättning för att kunna utnyttja den potential för kvalitetshöjning som den reformerade arkitektutbildningen bedöms rymma är att goda personella och lokalmässiga resurser för de mycket stora årskursblandade ateljéerna tillskapas. Särskilt viktigt är det att det finns tillräckliga resurser för individuell kritik vid de för studenterna väsentliga kritiktillfällena. Den lärartäthet som hittills använts inom basutbildningen och som redovisas i uppföljningen bedöms behöva ökas väsentligt för att den eftersträvade kvaliteten skall uppnås.

Det enligt översända statistikuppgifter totala antalet lärare inom arkitekturverksamheten vid LTH är emellertid betydligt högre i relation till antalet studenter än vad som är fallet vid de andra skolorna⁷². Detta kan knappast förklaras till fullo av den vid skolan pågående forskningen utan antyder att det borde vara möjligt att åtminstone delvis uppnå den önskade lärartätheten genom en till utbildningen bättre anpassad tjänstestruktur. Denna process borde enligt min mening ha påbörjats i samband med införandet av den reformerade utbildningen.

Den befintliga, på många olika ansvarsområden uppsplittrade organisationen försvårar och kan omöjliggöra nödvändiga anpassningar av tjänstestrukturen till förändringar i utbildningen. Detta är en av anledningarna till att jag ser de organisatoriska förhållanden för LTH:s arkitektutbildning som ett allvarligt hot mot genomförandet av utbildningsreformen.

⁷² Se bilaga 2

Bedömargruppens starka förord för att de högskolor som bedriver arkitektutbildning och arkitekturforskning skall samla sin verksamhet till en enhet med ett heltäckande ansvar för all arkitekturrelaterad verksamhet på högskolan har beskrivits tidigare⁷³. Vid utvärderingen 1998/99 riktade bedömarna i enlighet med detta ställningstagande kritik mot splittringen av ansvarsfördelningen vid LTH. Man menade att den varit till stort hinder vid utveckling av verksamheten och uttryckte oro för avsaknaden av tecken på en avgörande förbättring i detta avseende. Den fortsatta utvecklingen visar, enligt min bedömning, att farhågorna var berättigade. Det är min uppfattning att genomförandet av den nya studieplanen har bromsats upp och stött på svårigheter just på grund av att det för genomförandet erforderliga organisatoriska stödet saknats.

Högskoleledningen, som även den konstaterar att införandet av den nya utbildningsplanen inte varit problemfritt, gör en annan tolkning av orsakerna och menar att problemen hängt samman med att enskilda befattningshavare missuppfattat sina roller vid införandet av den nya utbildningsplanen. Man säger vidare att de organisatoriska hinder som kan ha funnits för genomförandet nu är på väg att undanröjas.

Jag delar inte denna uppfattning. I motsats till högskoleledningen menar jag att förutsättningarna är dåliga för att åstadkomma en radikal förändring av utbildningen inom den fortfarande ansvarsmässigt kraftigt uppsplittrade organisatoriska ram som idag erbjuds arkitektutbildningen vid LTH. Sannolikheten är stor för att reformarbetet förlorar momentum och att det endast blir en urvattnad version av reformen som kommer till utförande när den skall implementeras genom beslut i en befintlig organisation med dess naturliga tröghet och motstånd mot förändringar. Det finns exempelvis en klar risk för att den kommer att bedömas som alltför dyrbar eftersom nödvändiga förändringar av tjänstestrukturen kommer att visa sig svåra att genomföra. Hittillsvarande problem med att förändra institutionsstrukturen inom ämnesområdet kan tjäna som belysande exempel.

Sammanfattningsvis menar jag att den av LTH:s styrelse beslutade förändrade arkitektutbildningen, förutom utökade resurser, kräver ett samlat ansvar för planering och genomförande på operativ nivå. Den totala förändring som målsättningen för reformen anger och som skisseras i idédokument och kursplaner, måste stödjas organisatoriskt och följas upp i en medveten och successiv omvandling av tjänstestrukturen. Detta ställer absoluta krav på målmedvetenhet, tydlighet och kontroll av tillgängliga resurser.

Ambitioner, resurser och arbetsmiljö

Utvärderingen 1998/99 av arkitektutbildningarna utgjorde ett led i ett av statsmakterna uttalat syfte att höja kvaliteten i svensk arkitektur och byggande. Utvärderingen visade att utgångsläget för en förbättring av kvaliteten på utbildningen var gott, men att det krävde satsningar på alla nivåer, av staten, av högskolorna och inte minst av utbildningarna själva. Utvärderingens slutsatser har i stort anammats av utbildningarna och på de skolor som mött den starkaste kritiken har ett engagerat och inspirerande nytänkande initierats.

Ett bestående intryck av besöken på samtliga skolor har varit det mycket stora engagemang med vilket såväl skolledning som lärare och elever tagit sig an arbetet med att åstadkomma en kvalitativt högstående arkitektutbildning. Det engagerade och omfattande arbete som

⁷³ Se avsnitt *En samlad arkitekturverksamhet på varje skola*, där motiveringen för bedömargruppens ställningstagande presenteras i korthet.

arkitektstuderande, lärare och högskoleledning vid LTH lade ned vid utvecklingen av den nya arkitektutbildningen där är omvittnat. Ett antal studenter vid KTH som inte på motsvarande sätt varit delaktiga i reformarbetet vid denna skola tvingar i stället sedan någon tid kontinuerligt skolans ledning till preciseringar och krav på förbättringar i veckomöten, med hjälp av väl underbyggda skrivelser och liknande dialoger på nätet. Lärare som med stort engagemang satsar fritid och semestrar på studieresor och extra handledning tycks alltid ha funnits på arkitektutbildningar världen över och dyker naturligtvis upp också på alla de svenska skolorna, kanske med ändå större iver att förändra en negativ bild av svensk arkitektutbildning. Ovanligare är förmodligen det stora engagemang som enligt vittnesmål från samtliga skolor visas av styrelser eller motsvarande styrorgan, inte minst de företrädare för samhälle eller bransch som finns där.

Sammanfattningsvis tycks det på arkitektskolorna finnas ett brett och starkt engagemang för att åstadkomma den av samhället önskade förbättrade arkitektutbildningen och en påtaglig vilja från samtliga berörda att delta aktivt i detta arbete.

Samtidigt finns tecken på att skolorna har stora problem att uppnå de högt ställda målen. Det är en utomordentligt svår uppgift att samtidigt upprätthålla kvaliteten i en pågående utbildning och driva ett genomgripande förbättringsarbete. Vid samtliga skolor rapporteras om arbetsmiljöproblem. Flera lärare upplever allvarlig stress i arbetet och både de och studenterna vittnar om otillräckliga lärar- och lokalresurser.

Det finns starka skäl att ifrågasätta om förändringsarbetet har givits de förutsättningar som krävs för att det skall kunna lyckas. Det måste då konstateras att de strategiskt viktiga satsningar för en förbättrad arkitektutbildning som förväntades av aktörer utanför arkitektutbildningarna inte kommit till stånd eller endast delvis genomförts. Den av bedömargruppen föreslagna och av Högskoleverket rekommenderade förlängningen av utbildningen mötte motstånd i högskolornas ledningar och genomfördes ej. Den av bedömargruppen föreslagna utredningen om behovet av ökade resurser kom inte till stånd.

Den sammanfattande slutsats som jag drar av uppföljningen är att det idag och sedan lång tid tillbaka råder obalans mellan de resurser som tilldelas arkitektutbildningen och de krav på utbildningen som uttryckts i den arkitekturpolitiska propositionen, som samtliga involverade vid de tre högskolorna strävar mot att uppnå och som måste ställas om svensk arkitektutbildning skall kunna hävda sig internationellt och nå de mål som samhället ställer.

Uppföljningen visar entydigt på mycket stora svårigheter när det gäller att få till stånd en akademiskt väl förankrad, kvalitativt högtstående arkitektutbildning inom de ekonomiska ramar som för närvarande gäller. Det är min uppfattning att de brister som finns på skolorna till stor del direkt eller indirekt har sin grund i otillräckliga resurser. De satsningar på utbildningen som idag görs på arkitektskolorna för att få till stånd önskvärda kvalitetshöjningar har enligt min bedömning till stor del möjliggjorts genom ett överutnyttjande av lärare och lokaler, och torde inte kunna fungera i längden. En omfördelning av resurserna vid aktuella tekniska högskolor förefaller därför väl motiverad.

Mot bakgrund av de ökade möjligheterna att använda sig av ersättningsbeloppet för designutbildning som kommit flera andra högskolor till del med syftet att ge dem möjligheter att svara mot det ökade intresse för formgivning och design som den av statsmakterna gjorda satsningen förväntas åstadkomma, så förefaller motsvarande höjning av ersättningsbeloppet för arkitektutbildningen vara naturlig för att ge de tre arkitekturskolorna reella möjligheter att på motsvarande sätt svara upp mot statens samtida satsning på arkitektur.

Det bör finnas goda förutsättningar för att med samordnade åtgärder från staten, högskolorna och arkitektutbildningarna och med utnyttjande av det stora engagemang som visats av begåvade studenter, kompetenta lärare, utbildningsansvariga och styrelser uppnå den önskade kvalitetshöjningen av svensk arkitektutbildning.

Bilaga I

Utvärderingsavdelningen
Jana Hejzlar

2002-11-07
Reg.nr 643-5085-02

Uppföljning av utvärdering av arkitektutbildningarna

På uppdrag av regeringen genomförde Högskoleverket 1998–1999 en utvärdering av arkitektutbildningarna (redovisad i Högskoleverkets rapportserie 1999:8 R). I rapporten aviserades en uppföljning om cirka tre år som främst skulle inriktas på de punkter där den för bedömningen anlitate bedömargruppen framfört kritik. Högskoleverket avser nu påbörja denna uppföljning och ger i detta brev anvisningar för uppföljningens genomförande.

Uppföljningen genomförs i två moment. Vi önskar först en skriftlig redovisning av hur utbildningarna gripit sig an de problem som påpekades i 1999 års rapport. Redovisningen, som gärna bör tas fram i samarbete med representanter för studenterna, skall vara Högskoleverket tillhanda senast den 15 december 2002. I en andra fas genomförs i slutet på januari 2003 möten på varje lärosäte, där lärosätets och fakultets/motsvarande ledning, lärarna samt representanter för arkitekturstudenterna kommer att ges tillfälle att utveckla och komplettera framförda synpunkter. Högskoleverket avser att återkomma senare i november månad för att samråda med berörda lärosäten om hur dessa möten skall läggas upp.

I bedömargruppens rapport *Utvärdering av det tre svenska arkitektutbildningarna*, redovisad i Högskoleverkets rapport 1999:8 R *Arkitektutbildningen* konstateras att förändringsprocesser avseende organisation och innehåll pågick eller planerades såväl vid de tekniska högskolorna som vid de olika utbildningarna. I kapitel 1 i bedömargruppens rapport (sidorna 52–73) redovisas grundläggande förhållanden avseende den svenska arkitektutbildningen. Här beskrivs också hur gruppen ser sin roll som utvärderare. Grundläggande är att utvärderingen söker utgå från hur varje utbildning ser sin uppgift. Den egentliga bedömningen av utbildningarna finns i kapitel 3 i bedömargruppens rapport (sidorna 83–165). Genomgående har bedömargruppens synpunkter på och kritik av utbildningen i varje avsnitt skiljts ut från den faktabeskrivande texten genom att den återgivits i *kursiv stil*.

Utvärderingen resulterade i att målbeskrivningen för arkitektexamen förändrades. Hur har detta påverkat det fortsatta kvalitetsarbete med utbildningens innehåll och uppläggning är naturligtvis av intresse. För övrigt utgör de kursiverade styckena i kapitel 1 och 3 en bra utgångspunkt för den skriftliga redovisningen. I varje avsnitt bör det vara möjligt att besvara frågan om den kritik och de synpunkter som där framförs upplevts som relevanta, om de beaktats i de förändringsprocesser som genomförts och om avsedda förbättringar åstadkommit eller kan förväntas. I de avsnitt där utvärderingen presenterar sifferuppgifter är det önskvärt att dessa följs upp för att beskriva dagens situation.

Mot bakgrund av att samtliga utbildningar i strid med Högskoleförordningen vid tidpunkten för utvärderingen tillämpade krav på icke poänggivande obligatorisk praktik för att få ut arkitektexamen önskar Högskoleverket dessutom en särskild redogörelse för huruvida det förekommer några krav på praktik inom utbildningen och hur är dessa i så fall formulerade.

Högskoleverket har anlitat professor emeritus Joen Sachs att bistå undertecknad projektledare. Eventuella frågor besvaras av projektledaren per telefon 08-563 088 19 eller e-post [jana,hejzlar@hsv.se](mailto:jana.hejzlar@hsv.se).

Vänliga hälsningar

Jana Hejzlar

Sändlista

Chalmers tekniska högskola

Rektor Jan-Eric Sundgren, dekanus Hans Lindgren, vicedekanus Wiktor Kowalski

Kungliga Tekniska Högskolan

Rektor Anders Flodström, dekanus Henrik Alfredsson, dekanus Staffan Henriksson

Lunds universitet

Rektor Boel Flodgren, rektor Gunilla Jönsson, utbildningsledare Mats Hultman

Bilaga 2

	Chalmers			LTH			KTH		
	1998	2001	2002	1998	2001	2002	1998	2001	2002
Antagna till åkl grundutbildningen*	70	79	80	60	73	73	85	122	113
Totalt i grundutbildningen	300	344	364	250	271	297	400	408	499
Utexaminerade **	35	37	36	40	46	46	70	57	68
Medianstudietid	5,1		5,7	6,7		6,6	6,7		6,7
Examinationsfrekvens**	58	53	51	67	77	77	88	71	85
Nyantagna till forskarutbildningen per år			4-8		9	10			7
Totalt i forskarutbildning			52			34			20
varav aktiva > 50 %	50		32	25-40		21	30		19
Doktorsexamina per år			6			4			4
Antal tillsvidareanställda lärare	38		34	37		41	15		21
Lärare heltidsekvivalenter totalt			21,4			38,6			37,1
varav tillsvidareanställda			12,65			35,1			16,9
varav visstidsförordnade			8,75			3,5			20,2
andel visstid (%)			41			9			54
lärare totalt per 100 studenter			6			13			7
visstids lärare per 100 studenter			3			12			3
omsättning totalt, mkr	67		86	40		63,5	50		82
varav externfinansiering, mkr	23		32	15		25	8		11,4
Kostnad per helårsstudent kkr ***	63		76	64		82	68		-

Uppgifterna för 1998 är hämtade ur Arkitektutbildningen. Högskoleverkets utredning och utvärdering (1999:8 R)

Uppgifterna för 2001 och 2002 har lämnats av Sektionen för Arkitektur, Chalmers, Arkitekturskolan, KTH samt Rektors kansli, LTH

* Antalet platser var officiellt 2001(2002) vid Chalmers 70 (70), vid LTH 60 (60) och vid KTH 100 (115) [enligt Verket för Högskoleservice]

** Antalet nyantagna har ökat på samtliga skolor under de senaste 5-6 åren. Hänsyn till detta har tagits vid beräkning av examinationsfrekvens

*** Totala konstnader för grundutbildningen fördelade på totala antalet helårsstudenter. KTH har inte besvarat denna fråga.